

UDK 323.28 (497.5-3 Slavonija) "1929/1936"
Izvorni znanstveni članak

Zdravko Dizdar
(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

OSNIVANJE I DJELATNOST ČETNIČKIH UDRUŽENJA NA PODRUČJU SLAVONSKOBRODSKOG KOTARA U RAZDOBLJU KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

U radu se na temelju istraživanja izvorne građe prikazuju uvjeti koji dovo-
de do osnivanja četničkih udruženja na području slavonskobrodskog kota-
ra i u gradu Slavonskom Brodu od 1929. do 1936. i prati njihova djelat-
nost sve do zabrane i prestanka njihova rada.

Uvod

U dosadašnjoj historiografiji o četničkim udruženjima na području sla-
vonskobrodskog kotara u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, nije se pisalo,
osim ponegdje spomena nekih od njih, a objavljeno je tek nekoliko dokume-
nata, no bez podataka o njihovom osnivanju, rukovodstvu i radu.¹ Zato u ovo-
me radu na osnovi izvorne arhivske i druge građe želim opširnije progovori-
ti o četničkim organizacijama na slavonskobrodskom području u međurat-
nom razdoblju.

Politička situacija na slavonskobrodskom području do početka osnivanja četničkih udruženja

U razdoblju Kraljevine Jugoslavije slavonskobrodski kotar obuhvaćao je
površinu od 946.07 km² i bio administrativno podijeljen na 18 općina
(Andrijevcima, Bebrina, Beravci, Brodski Drenovac, Brodski Stupnik, Brodski

---

¹ Dragiša Jović, „Pobuna seljaka u okolici Slavanskog Broda februara 1935. godine“, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje* (dalje samo *Zbornik*), br. 9., (Slavonski Brod, 1972), str. 177-178. Jović samo spominje postojanje četničke organizacije u Starom Slatniku, koja je 1934. dobila svoju zastavu, te konstatira da je u pojedinim selima bilo organiziranih četni-
ka. Fikreta Jelić-Butić, „Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata“ (1934.-
1936.), *Radovi*, vol. 21., (Zagreb, 1988), str. 145.-232. F. Jelić-Butić donosi dva dokumenta i to:
Izješće banske uprave Savske banovine o četničkim udruženjima u kotaru Slavonski Brod i pri-
jedlog da im se zabrani rad iz 1935. i Izješće Predstojništva gradske policije u Slavonskom Brodu
o četničkoj organizaciji iz 1936., te dvije obavijesti vlasti Savske banovine upućenih MUP-u
Kraljevine Jugoslavije i to 1. iz 1935. o prijedlogu zabrane četničkih organizacija na području sla-
vonskobrodskog kotara i 2. iz 1936. spisak 8 četničkih pododбора na području slavonsko-brod-
skog kotara kojima je zabranjen rad i četničkog pododбора u Sl. Brodu koji još postoji.

Varoš, Garčin, Kaniža, Klakar, Lužani, Oriovac, Podcrkavlje, Podvinje, Sibinj, Slavonski Kobaš, Svilaj, Trnjani i Velika Kapanica) i grad Slavonski Brod s površinom od 20.72 km².² Prema popisu stanovništva iz 1931. živjelo je na području slavonskobrodskog kotara 52.863 stanovnika i grada Slavonskog Broda 13.776 stanovnika ili ukupno 66.639 stanovnika. Prema vjeroispovijesti na području slavonskobrodskog kotara katolika (uglavnom Hrvata) bilo je 45.274, pravoslavni (uglavnom Srba) 5.309, evangelika 284, Židova 37, muslimana 38 i ostalih i nepoznate vjeroispovijesti 1.921. Dok je u gradu Slavonskom Brodu katolika (uglavnom Hrvata) bilo 10.738, pravoslavni (uglavnom Srba) 1.824, evangelika 391, Židova 462, muslimana 166 i ostalih i nepoznate vjeroispovijesti 195. Tako je ukupno na području slavonskobrodskog kotara i grada Slavonskog Broda tada živjelo 56.012 katolika (uglavnom Hrvata), 7.133 pravoslavni (uglavnom Srba), 675 evangelika, 499 Židova, 204 muslimana i 2.016 ostalih i nepoznate vjeroispovijesti.³ Podaci o materinjem jeziku pokazuju da je hrvatski i srpski bio materinji jezik 59.472 stanovnika, njemački 2.115, mađarski 1.181, slovenski 496, češki i slovački 356 stanovnika i 3.019 stanovnika ostali i nepoznati materinji jezik.⁴ Hrvati su u svim općinama i gradu Slavonskom Brodu činili veliku većinu stanovništva. Najviše Srba je živjelo u Slavonskom Brodu, njih 1.824, zatim po općinama slijede: Trnjani s 1561, Brodski Stupnik s 501, Garčin s 494, Slavonski Kobaš s 450, Bebrina s 448, Brodski Varoš s 334, Oriovac s 316, Lužani s 310, Sibinj sa 176, Podcrkavlje sa 144, Svilaj sa 142, Kaniža sa 124, Podvinje sa 101, Andrijevcima s 91, Brodski Drenovac sa 61, Velika Kapanica s 32, Klakar s 20 i Beravci s 4 Srbina.

Zanimljiva je također i struktura stanovnika Slavonskog Broda prema zanimanju. Tako je od 13.776 njegovih stanovnika njih 5.668 živjelo od industrije i obrta, 1.754 od prometa, 1.674 od javnih službi, slobodnih zvanja i vojske, 1.311 od poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, 869 od trgovine, 96 od kredita i 2.404 od drugih zanimanja ili bez zanimanja. Od 52.863 stanovnika s područja slavonskobrodskog kotara čak njih 43.185 živjelo je od poljoprivrede, a 6.034 od industrije i obrta, 1.556 od prometa, 815 od javnih službi, slobodnih zvanja i vojske, 490 od trgovine, 12 od kredita i 771 od drugih

² Opširnije o događajima u Slavonskom Brodu i njegovoj okolini u vrijeme osnivanja i rada četničkih organizacija (1929.-1941.) koje u ovom prilogu obrađujem čitatelji mogu pročitati u navedenom radu D. Jovića, zatim u knjizi Mile Konjevića, *Radnički pokret u Slavoniji 1929.-1941.*, (Slavonski Brod, 1981), radu Mile Konjevića, „O djelatnosti građanskih političkih stranaka u Slavoniji 1929.-1941.“, *Zbornik br. 13.*, (Slavonski Brod, 1976), str. 167-208. i još nekim radovima.

³ *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939 - 26. kolovoza - 1940.*, I., (Zagreb, 1940), Prisutno stanovništvo prema popisu od 31. III. 1931., str. 320.

⁴ M. Konjević, „O djelatnosti građanskih stranaka u Slavoniji“, str. 169. Tablica br. II. Stanovništvo Slavonije po materinjim jezicima prema popisu od 31. ožujka 1931. godine.

zanimanja ili bez zanimanja.⁵ Ipak u odnosu na druge kotareve Sl. Brod i slavonskobrodski kotar spadali su u razvijenija područja Hrvatske o čemu govori i podatak od samo 16 % nepismenih stanovnika, koje se organiziranom akcijom opismenjavanja rukovodstvo Hrvatske seljačke stranke (HSS) nastojalo smanjiti na 8 posto.⁶

Četničke organizacije u Jugoslaviji, posebice u Savskoj banovini, od 1921. do 1941. godine

Četnička organizacija se u novostvorenoj državi Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. nazvanoj Kraljevina Jugoslavija) sa sjedištem u Beogradu od svog osnivanja 1921. po svojim programskim gledištima i po političkim akcijama iskazala kao jedan od oslonaca vladajućeg režima. Bila je to poluvojna organizacija, čiji su članovi polagali prisegu, nosili odore sa šubarama i na njima kokarde, na prsima četničku značku, te bili uglavnom naoružani. Zato je četnička organizacija bila odlučna u širenju i jačanju svoje društvene osnove i svog političkog utjecaja u čemu je nailazila na podršku režima. To joj je omogućila reorganizacija 1922. kada u svoje redove, uz stare do 1918. aktivne četnike, prima i nove četnike. Prema pravilima udruženja to su svi oni “*ispravni građani naše narodnosti*” s područja države, posebice mladi, koji su pomagali i pomažu “*borbu i ideju našeg oslobođenja i jedinstva*”. To je stvorilo mogućnost stvaranja četničkih udruženja i na području Hrvatske, posebice u krajevima nastanjenim srpskim žiteljima gdje nije bilo “*starih četnika*”, a proces započinje 1927. kada se, od Radićeve HSS i Pribičevićeve Samostalne demokratske stranke (SDS) /najznačajnije političke stranke Srba u Hrvatskoj/, stvara oporbena Seljačko-demokratska koalicija (SDK).⁷ Od političkih stranaka glavni promicatelji i osnivači četničkih organizacija bile su Radikalna i Demokratska stranka, stranke koje su uglavnom obnašale vlast i bile glavni oslonac režima. U početku je svaka od tih stranaka imala svoje četničko udruženje da bi od 1929. nastavilo djelovati jedinstveno “*Udruženje četnika za slobodu i čast otadžbine*”, na čelu s predsjednicima vojvodama Ilijom Trifunovićem – Birčaninom (do 1932.) i Kostom Milovanovićem Pećancem (od 1932.).

⁵ *Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske*, str. 321. Struktura onih koji žive od industrije i obrta u Slavskom Brodu bila je: 1092 živjelo ih je od odijevanja, 665 od kovina, 518 od hrane, 510 od građevinskih obrta i 497 od industrije i obrta drveta i kosti, a na području slavonskobrodskog kotara 1.408 živjelo ih je od drveta i kosti, 1191 od kovina, 746 od odijevanja, 527 od hrane i 483 od građevinskih obrta.

⁶ *Napredak*, glasilo Hrvatskog kulturnog društva “Napredak” - Sarajevo, br. 11, (Sarajevo, 1938), str. 137. *Pokret za pismenost*, (Zagreb, 1938), str. 10-11.

⁷ Stvaranje Seljačko-demokratske koalicije 1927. (od HSS-a i SDS-a) smanjilo je međunarodnu suprotnost i na području slavonskobrodskog kotara. No, ipak su one bile trajno izražene jer su ih poticale i sprovodile režimske i vladajuće velikosrpske strukture građanskih stranaka, organizacija i društava, prvenstveno onih iz Beograda, i njihovi članovi ili simpatizeri na terenu. To će činiti i četničke organizacije na slavonskobrodskom području čije osnivanje započinje upravo u to vrijeme.

Režimu je četnička organizacija služila kao jedno od sredstava za borbu protiv sve jačeg oporbenog raspoloženja stranaka i skupina prvenstveno u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ali i u drugim državnim područjima izvan nekadašnje Kraljevine Srbije. One su nemilosrdno obračunavale sa svojim političkim protivnicima primjenjujući najčešće raznovrsne oblike terora koji su u nizu slučajeva završavali zločinima. Posebno su na udaru bile pristalice hrvatskih nacionalnih stranaka, najčešće označavani kao “plemenski” i “separatistički pokreti” koji razbijaju i ruše osnove Kraljevine Jugoslavije, ali isto tako i pristaše ilegalne Komunističke partije Jugoslavije. Osnovno programsko načelo četničke organizacije bilo je zalaganje za ideju “*jugoslavenskog nacionalizma*”, tj. “*beskompromisnog integralnog jugoslavenstva i unitarizma*”, što je bila i službena politika režima nakon uvođenja šestosiječanjske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića 1929. godine. Drugo programsko načelo bilo je zalaganje za vladare iz dinastije Karađorđevića, slikovito izraženo u četničkom geslu “*Za kralja i otadžbinu*”. Zato ne čudi što je, uz zabrane rada svim političkim strankama i udruženjima, već u siječnju 1930. ipak bio odobren rad “Udruženju četnika za slobodu i čast otadžbine” o čemu su izvještene sve banske vlasti u zemlji “*kako bi dozvolile rad i postojanje mesnih pododbora*” četničke organizacije.⁸ Na osnovi tog odobrenja osnovat će se četnička udruženja i u Slavonskom Brodu i na području slavonskobrodske kotara.

U četničkoj organizaciji je od početka bila primjetna snažna velikosrpska linija, poglavito među srpskim nacionalistima, a koja je u kriznim prilikama sve više dolazila do izražaja. Ona je najveći dio Kraljevine Jugoslavije, pa tako i najveći dio Hrvatske, uključujući slavonskobrodski kotar i cijelu Slavoniju, poistovjećivala sa srpskim etničkim područjem, zalažući se za ustrojstvo Velike Srbije, gledajući u Jugoslaviji samo fazu njenog stvaranja.⁹ To njezino glavno programsko polazište - ideja o Velikoj Srbiji - participiralo je od 1929. integralno jugoslavenstvo, zato više nije bila potrebna, kao do tada, četnička organizacija sa srpskim predznakom. Četnici su, kao i vladajući velikosrpski krugovi, osporavali činjenicu kako je u trenutku stvaranja jugoslavenske države već bio završen povijesni proces osnivanja hrvatske i

⁸ HDA, Savska banovina, Upravno odjeljenje, Povjerljivi spisi (dalje SB, UO, Pov.) br. 17565/1930., kut. 146.

⁹ Predstavnici režima i najvećih režimskih velikosrpskih stanaka nisu skrivali svoje namjere već su ih javno obznanjivali, primjerice Nikola Pašić 1926., tada predsjednik vlade i predsjednik Narodne radikalne stranke, koji je, u svezi prijedloga kralju amputacije Hrvatske, to i kartografski iskazao (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, Fond: Kartografska zbirka, sig., Hrvatska – upravne karte, inv. br. A 110 a. *Nacrt vlade g. Nikole Pašića /1926./*. Ista je objavljena i kao brošura, te prenošena u nizu drugih brošura i knjiga). Prema toj karti cijeli slavonskobrodski kotar i grad Slavonski Brod ulazili bi u Veliku Srbiju čija bi zapadna granica išla crtom Koprivnica, Bjelovar, Sisak (rijekom Kupom), Karlovac i slovenska granica, dok bi se Hrvatima prepustio samo prostor zapadno i sjeverozapadno od te crte tj. dio Zagrebačke oblasti.

srpske i drugih nacija koje će se naći u njezinom državnom okviru. Smatrali su da se u Jugoslaviji ostvarila i njihova polazišna ideja Velike Srbije. Zato su četnici bili kategorični u stavu da je stvaranjem Kraljevstva SHS 1918. skinuto s dnevnoga reda nacionalno pitanje, te da svako pokretanje toga pitanja (prvenstveno s hrvatske strane, poglavito od HSS, najjače hrvatske stranke) vodi rušenju postojećeg poretka, čiji su oni najodaniji branitelji. Rješenim su smatrali i pitanje oblika vladavine – monarhije s dinastijom Karađorđevića.

Zbog toga su četnici političku djelatnost HSS-a i njezinog vođe Stjepana Radića označavali kao destruktivnu i razornu te smatrali da joj *“jednim odlučnim gestom”* treba učiniti kraj. U tom svjetlu treba gledati i atentat na Radića i članove HSS-a u beogradskoj Skupštini, 20. lipnja 1928. kojeg je izveo radikal Puniša Račić, inače vođa radikalskog *“Udruženja srpskih četnika Petar Mrkonjić za Kralja i Otadžbinu”* (do 1928.), i njegov uzvik nakon zločina *“Živela Velika Srbija”*.

Kako je državna politika ugrožavala i Srbe u Hrvatskoj, koji su korišteni za provođenje srbijanskih političkih ciljeva, dolazi kod njih do jačeg raslojavanja te do povezivanja SDS, najznačajnije političke stranke Srba u

---

Takve karte s približnim zapadnim granicama Velike Srbije pojavljivat će se pod različitim izgovorima i oblicima gotovo svake godine do početka Drugoga svjetskoga rata. U njima Slavonski Brod i područje njegovog kotara iskazivani su kao dio buduće Velike Srbije. Najčešći izgovori su bili *“znanstveno”* dokazivanje i utvrđivanje zapadne granice između Srba i Hrvata, u korist prvih, koje su potom pretvarali u teritorijalne i političke granice buduće Velike Srbije, a što su kartografski iskazivali. Tijekom rata 1941.-1945. objavljujvat će takve karte većinom četnici, pa i sam Draža Mihailović već 1941. (s još zapadnijim granicama Velike Srbije, nego što ih je predlagao N. Pašić) uz *“instrukciju”* četničkim postrojbama da tijekom rata borbom pod zapovjedništvom *“kralja Petra II”*, trebaju *“stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu i u granicama”* do Slovenije tako da se stvore *“zajedničke granice između Srbije i Slovenačke, čišćenjem Sandžaka od muslimanskog življa, a Bosne i Hercegovine od muslimanskog i katoličkog”*, tako da *“ni jedan musliman neće moći među nama ostati.”*, dok *“sve katolike koji su se ogrešili o naš narod u njegovim tragičnim danima, kao i sve intelektualce i sve ekonomski jače nemilosrdno ćemo uništiti i poubijati”*, a *“seljački, isto tako sitniji radnički svet pošteđeti i od njih napraviti prave Srbe, koje ćemo milom ili silom prevesti na pravoslavlje”*. Ne treba ni isticati koje je sve stravične posljedice imalo sprovođenje ovoga četničkog programa u praksi i *“čišćenje zločinima Hrvata i Muslimana”* svugdje tamo gdje su stizale četničke postrojbe./ Opširnije o tome vidi: Z. Dizdarm. Sobolevski, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945. godine*, (Zagreb, 1999), a citat iz dokumenta je sa str. 497-498./ Slične ili istovjetne karte će se objavljivati i nakon rata 1945. od sljedbenika četnika i drugih velikosrpskih nacionalista u Srbiji i svijetu pa sve do danas (posebice uoči i tijekom agresije i rata na Republiku Hrvatsku 1991.-1995.), kao dio njihovih programskih dokumenata i ciljeva stvaranja Velike Srbije koju su nastojali ponovno ostvariti čišćenjem Hrvata i drugih nesrba s njezinog zamišljenog područja, a u što smo se mogli svi i osobno uvjeriti tijekom velikosrpske agresije i rata na Republiku Hrvatsku 1991.-1995. (posebice s onih područja koja su privremeno bila okupirana ili graničila s njima, kao što je bio slučaj sa Slavonskim Brodom i njegovom okolicom) sa stravičnim posljedicama kako u nenadoknadivim ljudskim životima, ranama i patnjama tako i u uništenim materijalnim dobrima.

Hrvatskoj, i HSS te stvaranja Seljačko-demokratske koalicije (SDK) 1927. godine, s ciljem zajedničke borbe protiv centralizma i beogradskog hegemonizma, za priznavanje ravnopravnosti drugim narodima. Time je znatno ojačan blok antirežimskog i anticentralističkog raspoloženja, te federalističkog programa kojim bi se riješilo hrvatsko pitanje. Umjesto da uvažavaju te opravdane zahtjeve za rekonstrukcijom Kraljevine Jugoslavije kralj Aleksandar i vladajući krugovi odlučili su se krizu 1928. riješiti atentatom u Narodnoj skupštini (na predstavnike HSS, među kojima i na Stjepana Radića, koji je ubrzo podlegao ranama) i uvođenjem otvorene kraljeve diktature 6. I. 1929. Režim se kroz centralističko-unitarističko uređenje održavao još većom represijom i političkom prevlašću Srbije. Četnici kao čuvari takvog državnog poretka i pomagači vlasti u saniranju unutarnjih problema intenziviraju u to vrijeme aktivnosti oko stvaranja četničkih organizacija u Hrvatskoj, gdje je otpor vladajućem režimu diktature najjači i najorganiziraniji.

Ubojstvo kralja Aleksandra u Marseilleu, listopada 1934. i izbori za Skupštinu, u svibnju 1935. poslužili su rukovodstvu četničkog udruženja kao mobilizirajući čimbenik za osnivanje četničkih udruženja u nizu mjesta gdje ih prije nije bilo. Takav je bio slučaj i sa Slavonskim Brodom i područjem slavonskobrodskog kotara. To je bio i poticaj četničkim udruženjima u obračunu s političkim protivnicima te su oni u to vrijeme izveli niz nasilja i ubojstava Hrvata. To se najbolje vidi iz izvješća Banske uprave Savske banovine upućenom 9. V. 1936. Ministarstvu unutrašnjih poslova o četničkoj organizaciji na svom području, uključujući i one u Slavonskom Brodu i slavonskobrodskom kotaru.¹⁰ Tu se konstatira kako je *“najveći broj takvih organizacija u ovoj Banovini”* nastao *“krajem 1934. i početkom 1935. godine”* kada ih je prema prikupljenim podacima bilo 114, a koje su kao cilj i svrhu svoga rada *“smatrale prvenstveno pozvanima da budu zatočnici ideje jugoslavenskoga narodnoga jedinstva, čuvari postojećeg poretka u Državi, pa čak da budu sudije svim onim građanima, za koje oni smatraju da su protivnog mišljenja njihovom”*. Zatim se dalje navodi da četničke organizacije *“uopće nijesu prijavljivane vlastima od strane osnivača”*, te su praktički djelovale *“ilegalno”*, da među članstvom svih tih mjesnih odbora *“nema niti 5 pravih četnika”*, da je u miješanim sredinama (katolici i pravoslavni) članstvo *“većinom sastavljeno od pravoslavnih”*, da među članovima *“uopće nije zapaženo koje uglednije lice”*, da su na čelu organizacija *“mahom lica nižih društvenih redova”*, da je među članstvom zapažen *“oveći broj ljudi sumnjiva zanimanja, ili uopće bez prava zanimanja, zatim takvih koji su poročna života, čak i otpuštenih robijaša, te uopće ljudi sklonih pravljenju izgređa i tučama”*, da je više njihovih članova *“zatečeno u bespravnom posjedu oružja,*

¹⁰ HDA, SB, UO, Pov. II, br. 3009/1936., kut. 287.; F. Jelić-Butić, “Iz povijesti četničkog pokreta”, str. 226-227.

čak i takve vrste, za koje se po Zakonu ne izdaju dozvole”, da su uzimale “u odori i pod zastavom učešća u raznim svečanim patriotskim manifestacijama”, i same “za svoj račun priređivale patriotske parade”, i na kraju da su “metode njihove akcije” bile “vrlo neugodne, jer su članovi četničkih organizacija svojim nastupima izazivali nered i davali povoda sukobima”, navodeći nekoliko takvih primjera. Posljedica te četničke aktivnosti na području Savske banovine, prema mišljenju banskih vlasti, bila je “pogoršanje odnosa u narodu” tako “da se onaj dio stanovništva, koji se ukazuje nepristupačnim ideji integralnoga jugoslavenstva, još više odbio od te ideje”, te je “u tom dijelu stanovništva došlo do reakcije, koja se ispoljila u poznatim krvavim razračunavanjima”. O kakvoj se represivnoj sili radi pokazuju i službeni podaci prema kojima je početkom 1935. Udruženje četnika na području Kraljevine Jugoslavije imalo 430 pododbora, od kojih je njih 114. bilo na području Savske banovine, s ukupno 213.200 članova.¹¹ Broj četničkih pododbora se do 1938. povećao na oko 1000 (od kojih, i pored zabrana, više od 100 na današnjem području Republike Hrvatske, pretežito u mjestima nastanjenim Srbima), a broj četnika u njima na preko 500.000 članova.¹² Mnogi četnici su djelovali i u nacionalističkim organizacijama i društvima sličnog programskog usmjerenja.

Djelatnost četničkih udruženja, posebice njihove terorističke i zločinačke akcije unosile su nemir među hrvatsko stanovništvo i snažno zaoštravale međunacionalne odnose, naišle su na osudu širokih slojeva hrvatskog stanovništva i manjeg dijela srpskog stanovništva koje se zalagalo za zajednički život s Hrvatima. Uvođenje diktature i pojačana četnička aktivnost od 1929. imala je za posljedicu poduzimanje suprotnih akcija hrvatskih nacionalističkih snaga posebno iskazanu kroz nastanak i djelatnost ilegalne ustaške organizacije, koja se zalagala za neovisnu hrvatsku državu izvan Kraljevine Jugoslavije.

Istodobno kao, odgovor na četnički teror i zločine, u okviru HSS-a, najjače hrvatske političke stranke koja se zalagala za rješenje hrvatskog pitanja u okviru Kraljevine Jugoslavije, započinje ustroj samoobrambenih snaga u obliku Hrvatske Građanske i Seljačke zaštite.

Nasilno ponašanje četnika izazivalo je i sve veće nezadovoljstvo i otpor kod upravnih organa vlasti. To nezadovoljstvo je proizlazilo i iz toga što su četnici, suprotno povremenim nastojanjima vlada, najčešće u svojim redovima okupljali samo Srbe i djelovali prvenstveno kao srpska politička organi-

¹¹ *Jugoslovenska straža, zvanični organ Glavnog odbora Udruženja četnika za slobodu i čast otadžbine*, god. II., br. 26. od 23. VI. 1935., (Beograd, 1935), str. 1.

¹² *Jugoslovenska straža*, god. V., br. 157 od 6. V. 1938., (Beograd, 1938.), str. 2. Opširnije vidi: Nusret Šehić, *Četništvo u Bosni i Hercegovini (1918.-1941.)*. *Politička uloga i oblici četničkih udruženja*, (Sarajevo, 1971), str. 69. O četnicima uoči i tijekom rata u Hrvatskoj vidi: Fikreta Jelić-Butić, *Četnici u Hrvatskoj 1941-1945.*, (Zagreb, 1986)

zacija.¹³ Tako je Ministarstvo unutrašnjih poslova potkraj 1934. upoznalo banske vlasti, a one sve područne organe, o potrebi suzbijanja pojedinih pojava u radu četničkih udruženja pa i zabrani njihovog rada kada je to potrebno.¹⁴ Tako je od sredine 1935. uslijedila od strane Banske uprave Savske banovine zabrana rada pojedinih četničkih organizacija na području Savske banovine, ali i osnivanje novih. Do svibnja 1936. na području Savske banovine od vlastima prijavljenih četničkih pododborna bio je zabranjen rad 51 četničkom pododboru, među kojima je bilo i osam s područja slavonskobrodskog kotara, dok su i dalje postojala 63 četnička pododborna (među kojima i onaj u Slavonskom Brodu) kojima rad nije bio zabranjen, s više od dvije tisuće članova. Iste vlasti su smatrale da bi zbog svoje djelatnosti sve četničke organizacije trebale da *“što prije potpuno nestanu u ovoj Banovini”*.¹⁵ Očito da se mjere zabrane nisu odlučno provodile. Mnoge su četničke organizacije, zahvaljujući podršci kraljevskog dvora, te raznih jugonacionalnih stranaka i nacionalnih velikosrpskih organizacija i pokreta, i nakon zabrane nastavile raditi ponegdje u nešto izmijenjenom obliku sve do početka rata 1941., a osnovane su ponegdje i nove.¹⁶ Posebice se to događalo nakon osnivanja Banovine Hrvatske (1939.), čijoj su se uspostavi odlučno suprotstavile sve srpske stranke, izuzev SDS, nacionalističke i velikosrpske organizacije i udruženja, među prvima četnici, zatim vojska i pravoslavna crkva, smatrajući je opasnošću za srpstvo i opstanak države. Zato su pokrenuli pokret *“Srbi na*

¹³ Četnici su se primjerice u cijelosti razilazili s vanjskopolitičkom orijentacijom prema nacističkom Trećem Reichu i fašističkoj Italiji vlade dr. Milana Stojadinovića, kao i njezinoj novoj političkoj taktici prema oporbi u Hrvatskoj (posebice prema HSS-u) s ciljem njezina razjedinjavanja i produbljivanja antagonizama između nje i ustaških elemenata.

¹⁴ F. Jelić-Butić, *“Iz povijesti četničkog pokreta”*, str. 165-166. Tako u zapovijedi MUP-a prvenstveno se naglašava kako članom četničkog udruženja može *“postati svako lice, koje se upiše i plati članarinu”*, kako se *“nezgodan pa i štetan rad pojedinih pododborna četničkog udruženja”* manifestira u tome da njegovi uniformirani i naoružani pojedini članovi *“traže na nedoličan pa i na preteći način članarinu i priloge za udruženje”*, te *“prodaju knjige i slike”*, a u mješanim sredinama *“stvaraju četnike samo od jedne plemenske ili verske pripadnosti, što izaziva plašnju ili suprotan stav na drugoj strani, da su negde naoružani upadali u javne lokale ili vozove, pak i sa dugim puškama, i vršili neka pretraživanja i t.d.”*, što *“rđavo utiče na red i mir, na osećaj zakonitosti kod stanovništva na sprovođenje ideologije narodnog jedinstva i na ugled državne vlasti”*. Zato MUP traži od banskih vlasti da zapovijede *“područnim vlastima da se članovima ovog udruženja zabrani nošenje oružja, ako na isto nemaju odobrenje nadležne vlasti po zakonu o držanju i nošenju oružja; da se zabrani rad pododborna gde oni imaju plemenski karakter i gdje štetno utiču na slogu i jedinstvo stanovništva bez obzira na pleme i veru; da se suzbija kupljenje članarime i priloga na nedoličan i preteći način, kao i naturanje knjiga i slika i da se najstrožoj odgovornosti podvrgava svaki eksces pojedinih članova udruženja”*. Banska vlast Savske banovine naredila je područnim vlastima da je do 10. I. 1935. izvijeste o dosadašnjim opaskama u radu četničkih udruženja na njihovom području i kako se one na terenu manifestiraju, bez obzira na prijašnja izvješća.

¹⁵ F. Jelić-Butić, *“Iz povijesti četničkog pokreta”*, str. 225-231.

¹⁶ Dovoljno je pogledati *Jugoslovensku stražu* iz toga razdoblja pa da vidimo izbore uprava i rad za više pododborna četničkih udruženja s područja Savske banovine. S područja Slavonije najaktivnija su ona četnička udruženja u i oko Osijeka, Vukovara, Vinkovaca, Pakraca, Virovitice i Daruvara, a još aktivnija su bila ona u Baranji.

okup” s ciljem da se ostalih šest banovina (Vrbaska, Drinska, Dunavska, Moravska, Vardarska i Zetska) spoje u jednu upravnu cjelinu pod nazivom “*Srpske zemlje*”. U njihov sastav bi ušli i svi oni dijelovi Banovine Hrvatske u kojima srpsko stanovništvo ima većinu, kao i oni za koje Srbi smatraju da im iz geostrateških i političkih razloga trebaju pripasti, u koje su ulazili Slavonski Brod i slavonskobrodski kotar. Ne treba ni isticati koliko je to još više zaoštravalo međunacionalne odnose.

Izbori na slavonskobrodskom području u međuratnom razdoblju

Na području Slavanskog Broda i slavonskobrodskog kotara politička kretanja i situaciju osvjetljavaju dijelom i rezultati izbora. Glavna politička borba vodila se s jedne strane između hrvatskih političkih stranaka, posebice Radićeve Hrvatske pučke seljačke stranke (koja je promijenila naziv te se od 1920. zvala Hrvatska republikanska seljačka stranka /HRSS/, a od 1925. Hrvatska seljačka stranka /HSS/), koje su zastupale federalizam te srpskih političkih stranaka, posebice Demokratske i Radikalne stranke, koje su zastupale jedinstvenu centralistički uređenu državu, prvi kako bi osigurali jedinstvo jugoslavenske nacije, a drugi hegemoniju velikosrpstva. Na prvim izborima u novoj državi 1920. Radićeva HRSS premoćno je pobijedila na području slavonskobrodskog kotara, dok je u gradu Slavanskom Brodu pobijedila lista KPJ. Tako je broj birača u Slavanskom Brodu bio 3.240, a izborima ih je pristupilo 1.620 ili 50%, a na slavonskobrodskom kotaru 14.922, a izborima pristupilo 10.566 ili 70,80 %. HRSS dobila je u Sl. Brodu 41, a na kotaru 7.203 glasa. Lista KPJ dobila je u gradu 887, a na kotaru 1.391 glas. Demokratska stranka je dobila u gradu 174, a na kotaru 697 glasova, a Radikalna stranka u gradu 63, a na kotaru 268 glasova. Inače na području požeške županije, u koju su ulazili Sl. Brod i slavonskobrodski izborni kotar, od 42.910 birača koji su pristupili izborima, HRSS je dobila 23.149 glasova, Demokratska stranka 7.754, KPJ 3.842 i Radikalna stranka 3.348 glasova.¹⁷ HRSS je dobila na izborima najviše glasova među hrvatskim strankama njih 230.000 i 50 zastupničkih mjesta preuzevši tako vodstvo hrvatske politike u novostvorenoj državi, dok je njezin predsjednik Stjepan Radić postao predvodnik borbe hrvatskog naroda protiv centralizma i velikosrpske hegemonije. Taj svoj primat Radićeva HRSS još uvjerljivije potvrdila je na izborima 1923. godine osvojivši ukupno 477.733 glasa i 70 zastupničkih mandata, dok su joj izbori 1925. donijeli 532.872 biračka glasa i 67 zastupničkih mjesta. HRSS je 1923. uvjerljivo pobijedila na slavonskobrodskom području dobivši na brodskom kotaru 10.140 glasova, a u gradu 851 glas. Iza HRSS znatno su zaostale druge stranke i to na kotaru Demokratska stranka s 1.075 glasova, Nezavisni radnici s 533, Radikalna stranka s 463 i Hrvatska pučka stranka s

¹⁷ Opširnije o tome vidi: Anto Milušić, „Izbori za Gradsko zastupstvo i za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine u Slavanskom Brodu“, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije, br. 3.*, (Slavonski Brod, 1965), str. 243-299. Iznijeti podaci su dati na str. 297.

280 glasova, a u gradu Nezavisna radnička partija Jugoslavije s 379 glasova, Demokratska stranka s 227, Radikalna stranka sa 138, socijalisti sa 100 i Hrvatska pučka stranka sa 63 glasa.¹⁸ Na izborima 1925. HRSS je, i pored progona, na brodskom području osvojila još više glasova i to u kotaru 10.455 (od 13.355 glasača), a u gradu 1.136 glasova.¹⁹

Iako je početkom 1927. HSS opet našla u oporbi posljedice nagodbe s beogradskom vladom iskazale su se kroz smanjeni broj glasova na tadašnjim izborima te kroz pojavu disidenata. To se, prolazno, osjetilo i u Slavonskom Brodu.²⁰ U Brodu su disidenti HSS-a na čelu s dr. Nikolom Nikićem (bivšim ministrom u Radikalno-radićevskoj vladi iz redova HSS-a iz 1926.) osnovali svoju posebnu mjesnu organizaciju. Iako je beogradska vladajuća garnitura pokušala objediniti protivnike HSS-a, terorom i raznim mahinacijama i tako onemogućiti pobjedu HSS-a na izborima 1927. na slavonskobrodskom području u tome nije uspjela. Tako je na izborima za osječku oblasnu skupštinu 23. I. 1927. HSS uvjerljivo pobijedio na području brodskog kotara dobivši 5.829 glasova, dok su nikićevci dobili 511, samostalci 302, federalisti 298 glasova i td., a u gradu je HSS dobio najviše glasova - 517, dok su komunisti dobili 426, nikićevci 340, federalisti 254 te samostalci 189 glasova. HSS je osvojio svih šest mandata, dok je u oblasnoj skupštini od 77 osvojio 59 zastupničkih mandata. Na izborima u rujnu 1927., i pored terora te velike apstinencije birača, HSS je u brodskom kotaru dobio 3.735 glasova, prema 2.700 glasova ostalih stranka (od kojih najviše nikićevci s 919, radikali s 551, SDS s 458 i HPS s 241 glas), a u gradu 2.778 glasova, prema 2.429 glasova ostalih stranka (od kojih su najviše glasova dobili nikićevci i to 867, SDS 549, federalisti 406, radikali 376 i HSP 112 glasova).²¹

Sa stvaranjem SDK (od HSS i SDS) u listopadu 1927. povedena je oštrija oporbena borba, ali i udar vlasti koji je rezultirao uvođenjem diktature. Na

¹⁸ Mato Artuković, „Parlamentarni izbori u Brodu 1848.-1990.“, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavonskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvog pisanog spomena Broda*, (Slavonski Brod, 2000), str., 330.

¹⁹ M. Artuković, n. dj., str. 330-331. U Brodu je DS dobila 109, HPS 53 i HSP 35 glasova.

²⁰ Opširnije o tome vidi: Dragiša Jović, „Politički odnosi u Slavonskom Brodu srpanj 1925.-srpanj 1927.“, *Scrinia Slavonica*, Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, svezak 1, (Slavonski Brod, 2001), str. 254-279. Tako je primjerice na izborima za gradsko zastupstvo 29. XI. 1925. lista HSS i udruženih građana dobila 733 glasa i 10 mandata (HSS-5, HZ-2 te po 1 mandat HSP, DS i RSP) ostale liste su dobile: Nezavisnih radnika 376 glasova i 5 mandata, Radikalna stranka 210 glasova i 3 mandata, Obrtnici 135 glasova, Židovi 133 glasa i Samostalna demokratska stranka 127 glasova i svi po dva mandata, dok su SPJ dobila 69 i Nezavisni Hrvati 51 glas, ali bez mandata. A na izborima 8. V. 1927. Građanski blok (Nikićevi disidenti iz HSS, federalisti, radikali, demokrati i Židovi) na čelu s dr. Nikolom Nikićem, disidentom HSS dobili su 1.019 glasova i 12 mandata, HSS 433 glasa i 5 mandata, Nezavisni radnici 383 glasa i 5 mandata i SDS 189 glasova i 2 mandata (Isto, str. 262 i 275.).

²¹ M. Artuković, n. dj., str. 332.

izborima 1931. nakon uvođenja Oktroiranog ustava mogla se prijaviti samo zemaljska lista za cijelu zemlju što je mogla i učinila jedino diktatorska vlada generala Petra Živkovića, te je ona na slavonskobrodskom kotaru, ali uz znatnu apstinenciju birača kao jasan otpor diktaturi, na čelu s dr. Nikolom Nikićem, bivšim ministrom u mirovini, i pobijedila.²²

Režim je morao popuštati i dozvoliti izbore koji su se održali 5. svibnja 1935. Predsjednik vlade Bogoljub Jeftić, okupivši svoje pristaše oko Jugoslavenske nacionalne stranke (JNS) terorom i falsifikatima nastojao je onemogućiti uspjeh oporbe koja je nastupila udruženo s dr. Vladkom Mačekom kao nositeljem liste. Od 18.859 slavonskobrodskih birača glasalo ih je 15.680 ili 83,14 %. Vladina lista dobila je 4.544 glasa (dr. Dragan Damić, liječnik iz Broda, koji je nastupao s programom: *“Za kralja, jugoslovenski Narod i jugoslovensku Državu”* dobio je 3.898, a dr. Radovan Golubić, čiji je program bio: *“Čuvajmo Jugoslaviju”* dobio je 646 glasova), dok je lista Udružene oporbe (kandidat HSS dr. Filip Markotić, odvjetnik iz Broda) uvjerljivo pobijedila dobivši 11.101 glas ili 70,80 % svih glasova birača, ali je ipak mandat za slavonskobrodski izborni kotar dobio dr. Dragan Damić, nosilac Jeftićeve liste.²³ U okviru ovoga sučeljavanja režima i oporbe na slavonskobrodskom kotaru valja sagledati nastojanja za osnivanjem i djelovanjem i četničkih udruženja na tome području.

Iako je Jeftićeva vlada službeno proglasila pobjedu vladine liste knez Pavle je odmah nakon izbora u svibnju 1935. uklonio Jeftića i na njegovo mjesto predsjednika vlade postavio dr. Milana Stojadinovića. Stojadinović od svojih pristaša osniva i novu stranačku formaciju nazvanu Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ). Kao i drugdje i na slavonskobrodskom području vlada je različitim mjerama željela oslabiti oporbu i ojačati svoje redove, prvenstveno pridobivanjem što većeg broja pristaša među srpskim stanovništvom, posebice glasačima SDS-a, koju zbog toga zahvaća raslojavanje. Istodobno su izbornim mahinacijama nastojali održati vlast. No, izbori 1938. pokazali su još veći porast utjecaja HSS-a. Tako je od 19.932 upisana birača na slavonskobrodskom izbornom kotaru glasalo njih 16.676 ili 85,05 %. Vladina lista dr. Dragana Damića dobila je 2.485 glasova ili 14,66 %, odnosno 2.300 glasova manje nego na prethodnim izborima, dok je udružena oporbena lista dr. V. Mačeka, s kandidatima dr. Filipom Markotićem (HSS-a) i Milanom Maksimovićem (skupine radikalskog prvaka Ace Stanojevića), pobijedila dobivši 14.436 glasova ili 85,16 %, odnosno čak 4.470 glasova više nego na prethodnim izborima. HSS-ov kandidat Markotić je dobio čak

²² M. Artuković, n. dj., str. 332.

²³ M. Konjević, „O djelatnosti građanskih stranaka u Slavoniji“, str. 180. Tablica br. III. Uspjesi kandidatskih lista u Slavoniji na parlamentarnim izborima 5. svibnja 1935. godine. Za ostale dvije liste glasovalo je: za Ljotićevu listu 33 glasa ili 0,21 posto i Maksimovićevu listu 2 glasa ili 0,01 posto glasova. Vidi i: *Obzor*, god. LXXXVI, br. 121, Zagreb, 21. svibnja 1935., str. 5., članak: „Podjela mandata po izbornom rezultatu“; te M. Artuković, n. dj., str. 333.

14.365 glasova. Petar Čurčić kandidat na listi "Zbora" Dimitrija Ljotića dobio je 29 glasova. No, kako je vladina zemaljska lista pobijedila to su njezini, iako poraženi kandidati, i na ovom izbornom okrugu dobili više poslaničkih mandata nego pobjednički kandidati oporbe²⁴ No, i Stojadinović je morao otići, pošto su okolnosti i u zemlji i svijetu utjecale da se moralo pokušati riješiti hrvatsko pitanje što je rezultiralo stvaranjem Banovine Hrvatske 26. VIII. 1939. svega nekoliko dana pred početak Drugoga svjetskoga rata. Politička situacija u državi imala je odraza i na zbivanja na slavonskobrodskom području, gdje je uoči rata sve zamjetnije jačanje krajnjih političkih opcija – lijeve (komunističke) i desne (proustaške skupine).²⁵

Četnička organizacija u Slavanskom Brodu do 1929. godine

Na području Slavanskog Broda i slavonskobrodskog kotara četnički pokret je od svog osnivanja u novoj državi sasvim sigurno imao izvjestan broj pristaša koji su djelovali u drugim sličnim nacionalističkim organizacijama i udruženjima. Jačanju četničkog pokreta pomogao je brodski geostrateški smještaj (glavne prometnice istok-zapad i jug-sjever), zatim što je bio upravno, vojno i regionalno političko središte, snažno radničko središte, s do 6.000 radnika u Brodu, nacionalni i socijalni sastav stanovništva i svakako već spomenuto shvaćanje da taj kraj ulazi u sastav zamišljene Velike Srbije.

Radikalna stranka bila je, kao glavna vladajuća stranka koja je od režimskih stranka imala najviše glasova na slavonskobrodskom području, inicijator i osnivač četničkih udruženja. Njezino "*Udruženje srpskih četnika Petar Mrkonjić za Kralja i Otadžbinu*" (osnovano 1925., a vođa je 1927.-1928. bio Puniša Račić, ubojica hrvatskih zastupnika u Narodnoj skupštini u Beogradu) prvo je koje se pojavljuje u Slavanskom Brodu. Cilj mu je bio ukidanje povijesnog područja Hrvatske i potpuno uključenje većine Hrvatske, a

²⁴ Opširnije o tome vidi: Dr. Tomo Jančiković, *Hrvati u izborima 11. prosinca 1938.*, Zagreb, siječanj, 1939. Rezultati u slavonskobrodskom izbornom kotaru iskazani su na tablici, str. 33. Prema njima izborima je pristupilo 11.761 glasač ili 84,26% od ukupnog broja glasača. Slavonski Brod pripadao je izbornom okrugu broj 8. u kojem su još bili izborni kotarevi Daruvar, Nova Gradiška, Novska, Slavonska Požega, Vinkovci, Županja, Pakrac i Okučani. Vladina lista je tu dobila 18.189 glasova, pobijedivši jedino u Pakracu (s 4.161 glasom prema 3.931 glasom opozicije) i novootvorenom kotaru Okučanima (s 2.568 glasova prema 1.999 glasova opozicije), dok je lista predsjednika dr. Vladka Mačeka dobila 67.952 glasa, pobijedivši i ostalih sedam kotareva. No, bez obzira na to vladina lista, s obzirom da je pobijedila, dobila je na ovom okrugu 5 mandata, a lista dr. V. Mačeka 4 mandata. Tako na jedan mandat vlade ovdje je otpalo 2.196 glasova, a za jedan mandat dr. Mačeka 21.001 glas. (Isto str. 32 i 35).

²⁵ Vidi navedene radove Mile Konjevića, *Radnički pokret u Slavoniji 1929.-1941.* i „O djelatnosti građanskih političkih stranaka u Slavoniji 1929.-1941.“ Tu su podaci o organizacijama KPJ na tome području u tome razdoblju ali i o pojavi i aktivnosti frankovaca-ustaša (čija prva skupina je položila prisegu 1935.).

cijele Slavonije, u sastav velikosrpske države.²⁶ Za sada nemamo podataka kada je to udruženje osnovano osim podatka iz “Četnika”, glasila udruženja iz kolovoza 1929. u kojem se za “najrevnosije” njegove četničke organizacije, uz onu iz Darde i Čepina, navodi i ona iz “Broda na Savi”, a u drugim dokumentima i podatak da je od njezinih članova osnovana i zasebna četnička četa.²⁷ Svakako joj je trebalo neko vrijeme da do kolovoza 1929. stekne naziv “najrevnosnije”. Njezin predsjednik bio je Žarko Milić, papučar u Slavonskom Brodu. Organizacijski je potpadala pod Oblasni odbor “Udruženje srpskih četnika Petar Mrkonjić za Kralja i Otadžbinu za Slavoniju” u Osijeku, koji je povezivao četničke organizacije s okruga i rukovodio njihovim radom.²⁸ No, potkraj 1929., radi isticanja samo “srpstva”, trzavica u vodstvu i drugih razloga, vlasti raspuštaju i zabranjuju rad toga četničkog udruženja, a iduće godine gasi se i stranački list. Većina članova tada je prešla u prvotnu četničku organizaciju – *Udruženje četnika za slobodu i čast otadžbine*. Četničko udruženje u Slavonskom Brodu odlukom vlasti je 16. XII. 1929. “rastureno i zabranjeno”, imovina i arhiva popisane te predani na čuvanje predsjedniku Ž. Miliću.²⁹

²⁶ Tako su primjerice Radikali, uz ostalo tražili da ime zajedničke države bude “Srbija – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca”, a oporbenim prvenstveno hrvatskim strankama poručivali: “Mi jedino znamo, da je Banat, Bačka, Srem, Baranja, Slavonija, Bosna i Hercegovina, Lika i Sjeverna Dalmacija, Dubrovnik (od Neretve) i Boka vječno spojena sa Srbijom i da nema te sile, koja se može tome usprotiviti. Ovo je naša velika i najveća Srbija i teško onome ko u nju takne” (*Srpska riječ*, glasilo Radikalne stranke, god. XVIII, br. 35. i 106., Sarajevo, 22. II. i 28. V. 1921.). Radikali su prijetili amputacijom ne samo naprijed spomenutih područja već i ostalih hrvatskih područja, pomičući zapadnu granicu buduće “Velike Srbije” na crtu Ludbreg-Križevci-Sisak-Karlovac, te južno na granicu sa Slovenijom (kao što je tada u vrijeme osnivanja Udruženje srpskih četnika Petar Mrkonjić za Kralja i Otadžbinu primjerice činio Nikola Pašić, predsjednik vlade) ostavljajući velikodušno Hrvatskoj tek preostali dio Pokuplja, Prigorja i Hrvatskog zagorja, s gradovima Zagrebom, Krapinom i Varaždinom. U gotovo neizmijenjenom obliku ove granice “Velike Srbije” istaknut će kao svoj program Draža Mihailović, vođa četnika u Drugom svjetskom ratu i nastojati ga “čišćenjem” svih nesrba s tih područja ostvariti. Taj njegov program je kao svoj prihvatila i emigrantska Vlada Kraljevine Jugoslavije (kojoj su dominirali velikosrbi) i gotovo do kraja na njemu ustrajala. Četnici i njihovi sljedbenici nisu se nikada odrekli navedenog programa stvaranja velike Srbije na račun hrvatskih povijesnih teritorija što će ostati trajno opredjeljenje velikosrpskih i četničkih političkih ekspanzionističkih krugova sve do naših dana. U tom njihovom stalnom zalaganju za uspostavu takve etnički čiste velike Srbije na navedenim područjima leže bitni uzroci njihovog terora i zločina genocida prema tamošnjim nesrpskim narodima i političkim protivnicima.

²⁷ *Četnik*, organ viteško patriotske organizacije srpskih četnika za Kralja i Otadžbinu “Petar Mrkonjić”, god. II., br. 5., Beograd, 18. VIII. 1929. str. 14.

²⁸ *Četnik*, god. II. br. 3., Beograd, 15. VII. 1929., str. 13. Tu je dat “Zapisnik Oblasne skupštine u Osijeku 7. VII. 1929.” u kojem se navode delagati četničkih organizacija iz Darde, Čepina, Rajića, Đakova i Osijeka, koji su na skupštini govorili. Inače se u Slavoniji u tom četničkom glasilu (br. 5. od 18. VIII. 1929.) spominju još četničke organizacije u Brezovom Polju, Brodu, Orahovici i Pakracu. HDA, Fond: SB, UO, pov. br. 2354/36., kut. 385.

²⁹ HDA, Fond: Grupa VII, dok. inv. br. 863. Izvješće Predstožništva gradske policije u Slavonskom Brodu upućeno 16. XII. 1929. Banskoj upravi Savske banovine o raspuštanju i zabrani rada Udruženju četnika Petar Mrkonjić u Brodu na Savi.

Predstojništvo gradske policije za grad Slavonski Brod.

Broj: 863. Pov. 1929.

Slavonski Brod, dne 16. decembra 1929.

Predmet: Udruženje četnika "Petar
Mrkonjić" podružnica Brod ra-
sturenje.-

Kr. BANSKOJ UPRAVI
odjeljku za državnu zaštitu

u

Zagrebu.

Na temelje naređenja od 14. decembra 1929. broj 1912. Sl.
Pov. 1929. izvještava se, da je danas rasturen i zabranjeno svako daljnje
djelovanje "Udruženja četnika Petar Mrkonjić, podružnica Brod na Savi".-

Imovina društva popisana je i predana staracu Zarku Milić
papučaru i bivšem predsjedniku udruženja na čuvanje pod zakonskom odgo-
vornošću.-

Sva arhiva udruženja zaplijenjena je, te pohranjena kod ove
policije.-

Sve navedeno provedeno je u potpunom miru i redu bez iku-
kog incidenta.-

Predstojnik gradske policije:

Zdravko Dizdar

Obavijest Predstojništva gradske policije Slavonski Brod Banskoj upravi Savske
banovine od 16. prosinca 1929. o zabrani rada "Udruženja četnika Petar
Mrkonjić, podružnica Brod na Savi".

Četničke organizacije na slavonskobrodskom području u doba šestosiječanjske diktature i nakon Marseillskog atentata

Kako su četnici u potpunosti podržali diktaturu kralja Aleksandra, ne samo da su slobodno nastavili s radom, nego je došlo do osnivanja novih i pojačanog rada postojećih četničkih organizacija. Mreža organizacije postupno raste u cijeloj zemlji, pa tako i u Savskoj banovini, poglavito od 1932. do 1936. Poseban poticaj za omasovljenje postojećih i osnivanje novih četničkih organizacija predstavljao je atentat na kralja Aleksandra 1934. u Marseillesu u Francuskoj, ali i aktivnosti u svezi izbora 1935. godine. Tada je osnivan niz četničkih organizacija na selima koje su bile organizirane kao čete. Tako je primjerice 1934. bilo 150 četničkih pododbora na području Kraljevine Jugoslavije, da bi se taj broj 1935. povećao na 430 četničkih pododbora s ukupno 213.210 članova.³⁰ Jača nastojanja pojedinih četničkih aktivista oko osnivanja novih četničkih udruženja na području kotara i grada Slavonskoga Broda zamjećuju se potkraj 1933. i tijekom 1934. godine, i svojevrstan su odraz političkih kretanja. Naime, šestosiječanjska diktatura donijela je i velike promjene u političkom životu slavonskobrodskog kotara. Režim u namjeri organizacijskog jačanja osnovu svoje vlasti inicira krajem 1931. od pristaša osnivanja nove režimske organizacije. Ta režimska Jugoslavenska radikalno-seljačka demokracija (JRSD, od srpnja 1933. mijenja naziv u Jugoslavensku nacionalnu stranku /JNS/) okuplja krug režimu povjerljivih ljudi ranijih pristaša većinom Radikalne i dijelom Demokratske stranke, koji su kroz razdoblje diktature dominirali u političkom životu Sl. Broda. U ovom se krugu našao i dio bivših pristaša HSS-a koji su bilo pod pritiskom, bilo u želji za vlašću i materijalnim probicima, kroz podršku režimu u novoj stranci, također tražili svoj udio u vlasti. Tako su u Sl. Brodu osnovane dvije organizacije (frakcije) JRSD. U veljači 1932. osnovana je prva (predsjednik Milan Horvat i potpredsjednik Josip Hrvojević), u kojoj su uglavnom bili imućni ljudi i najvećim dijelom nekadašnji pristaše "bivše" HSS, a već u travnju 1932. na poticaj Tome Kovačevića, senatora i predsjednika općine u Sibinju, osnovana je i druga (predsjednik dr. Henrik Duffek, liječnik, potpredsjednik Milan Mičić, direktor Srpske banke u Sl. Brodu i tajnik Aleksandar Kajganović, direktor Brodske vinogradarske zadruge), u kojoj su bili uglavnom pristaše bivše Radikalne i Demokratske stranke, a manjim dijelom članovi "bivše" HSS.

Ove su organizacije okupile ljude iz najimućnijih građanskih slojeva. Odmah je među njima izbio sukob oko vlasti koji se prenio i na područje slavonskobrodskog kotara gdje se tijekom svibnja i lipnja 1932. osnivaju seoske organizacije JRSD u više od 20 brodskih sela. Kod osnivanja kotarske organizacije JRSD u Sl. Brodu u lipnju 1932. rukovodeće funkcije pripale su

³⁰ *Jugoslovenska straža*, god. II, br. 26., Beograd, 23. VI. 1935. „Izvjješće s kongresa udruženja.“ Vidi još opširnije: N. Šehić, str. 69.

Duffekovoj skupini, te je za predsjednika izabran Tomo Kovačević, potpredsjednika dr. Duffek, sekretara A. Kajganović i za tajnika Mato Zvonarević. Potom je dr. Duffek postao slavonskobrodski gradonačelnik. Kako se sukob ovih frakcija nastavio morao je intervenirati Glavni odbor JRSD i u rujnu 1933. na zajedničkoj skupštini izvršio konstituiranje jedinstvene Mjesne organizacije JNS u Sl. Brodu. U novom odboru lista dr. Duffeka dobila je 30, a Horvata 7 mjesta, tako da je u njemu za predsjednika izabran dr. Duffek, za potpredsjednika M. Mičić i tajnika A. Kajganović. No, proturječnosti su ostale, a potvrdile su se dijelom na općinskim izborima u listopadu 1933. na kojima niti jedan nosilac Duffekove liste nije izabran za općinskog predsjednika, već su pobijedili oni s liste JNS-a koje vodi Tomo Vojković, predsjednik kotarske organizacije JNS Sl. Brod, a koji se prije toga sukobio s Duffekovom skupinom i približio Horvatovoj skupini. Inače je bivša HSS imala najviše pristaša u brodskim selima nastanjenim Hrvatima.

Na brodom selu toga vremena, gdje je sitni seljak najbrojniji, počele su se izrazitije osjećati i posljedice svjetske gospodarske krize, što se posebno očitovalo kroz niske cijene poljoprivrednih proizvoda, sve veću zaduženost seljaka, preopterećenost raznim porezima i drugim davanjima, te ukupno pogoršavanje već teškog položaja.³¹ Sve to utječe na politizaciju seljaštva. Važno je istaknuti da su upravo vodeći ljudi iz tamošnje JNS-e, prvenstveno iz Duffekove skupine, bili među glavnim inicijatorima za osnivanje četničkih organizacija na terenu koje su im trebale pomoći u uspostavi i osiguranju vlasti. Pojedini su članovi JRSD, uz zaštitu organa vlasti, započeli obračun s političkim protivnicima, prvenstveno HSS-ovcima. Takvo je primjerice bilo političko ubojstvo HSS-ovca seljaka Pavla Birtića, iz Starih Perkovaca 9. VI. 1933. Njega je u Perkovcima ubio pristalica JRSD Petar Ruskić, seljak naseljenik i jedini pravoslavac u tome selu. Isti je pokušao iz puške ubiti i druge prvake bivše HSS u selu, ali su se oni na vrijeme sklonili. Vlasti, umjesto da ubojicu uhite i osude, uputile su 58 žandara, opkolili selo, zabranili seljacima dva dana izlazak iz sela, izvršili pretres po selu i uhitili sve seljačke prvake, koji su potom suđeni u Sl. Brodu. Tamošnji župnik iz Andrijevacu Ferdo Gerstner, zbog svog navodnog govora (kojega vlasti nisu mogle dokazati) i zbog zahtjeva da ga primi ban osuđen je oba puta na 500 dinara globe ili 10 dana zatvora. Napokon je u kolovozu 1934., pod pritiskom vlasti, bio premješten u selo Berak. Prije toga neki od mladića u Andrijevcima, koji su pri uskršnoj procesiji na narodnom odijelu imali izvezen hrvatski grb i preko ramena nosili hrvatsku trobojnicu, bili su uhićeni i predani kotarskom načelstvu u Slavenskom Brodu.³²

Bio je to tek uvod u događaje koji će se ubrzo zbiti na brodom području. U međuvremenu se širi mreža četničkih organizacija na slavonsko brodom području. Četnici su ih nastojali osnovati prvenstveno u mjestima uz

³¹ Na selu su uz to bili još i loši zdravstveni uvjeti, zbog slabe ishrane harale su razne bolesti, posebice tuberkuloza, a i smrtnost je bila velika.

³² D. Jović, n. dj., str. 159-177.

prometnice, u kojima je živjelo srpsko stanovništvo i gdje je HSS dobivao tijekom izbora najviše, a režimske stranke najmanje glasova. To im je i uspijevalo potkraj 1934. i tijekom 1935. Poticaji za njihovo osnivanje dolazili su iz Beograda od rukovodstva četničkog udruženja. Tako je Glavni odbor udruženja četnika iz Beograda izdao 26. VI. 1934. ovlaštenje svome članu Aleksandru Kajganoviću, tada tajniku slavonskobrodskog Mjesnog odbora JNS da može osnovati pododbor četničkog udruženja u Slavanskom Brodu.³³ No, čini se da je Kajganović nailazio na veće poteškoće, dijelom i zbog događaja koji će se odigrati na tome području, te do osnivanja četničkog udruženja u Slavanskom Brodu dolazi tek više od godinu dana potom. U drugoj polovici 1934. osnovana je četnička organizacija u Starom Slatniku, jedinom selu na području slavonskobrodskog kotara u kojem je srpsko stanovništvo bilo u većini, dok je organiziranih četnika bilo još u pojedinim selima. U jesen 1934. Slatnička četnička organizacija je dobila zastavu te je tom prigodom organizirana bučna manifestacija režimu po povratku sa stanice u selo. Proslavi su prisustvovali i organizirani četnici iz požeškog kotara, a tom prigodom četnici su porazbijali prozore na kućama Hrvata u Starom Slatniku. Organi vlasti ni sada kao ni poslije nisu reagirali i prelazili su preko sličnih četničkih incidenata, a istodobno su svaku i najmanju hrvatsku demonstraciju nastojali brutalnom silom ugušiti u zametku. Prema *Jugoslovenskoj straži*, do osnivanja Slatničke četničke organizacije došlo je najviše zauzimanjem Špire Š. Vukadinovića, ratara iz St. Slatnika. Konstatira se “*veliki odziv*” stanovništva kao i upis velikog broja “*viđenijih građana*”, te navodi kako je za njezinog predsjednika izabran Špiro Š. Vukadinović, a za sekretara Lazar Micić.³⁴ Prema pisanju *Jugoslovenske straže* prije toga osnovano je četničko udruženje u Slavanskom Kobašu, a u ožujku 1935. i četnička udruženja u Sibinju, Novom Topolju i Slavanskom Brodu (vjerojatno privremeno, jer će njegovo službeno osnivanje biti kasnije sprovedeno), koja se navode u pregledu četničkih pododborna, ali bez drugih podataka.³⁵

U veljači 1935., uslijed nagomilanih nacionalnih i društveno-gospodarskih proturječnosti koje su se ispoljavale u svakodnevnom životu, dolazi do pobune seljaka na području slavonskobrodskog kotara s vrlo tragičnim posljedicama. Važno je napomenuti da su u to bili umiješani i četnici.

Prvo sučeljavanje vlasti i seljaka zbilo se u Podcrkavlju 12. veljače 1935. Dan prije žandari su, zbog skidanja sa škola natpisnih ploča s latinicom i ćirilicom u 4 okolna sela i razbijanja prozora na općini i na kućama kod trojice općinskih ljudi, izvršili uhićenje osumljčene skupine seljaka iz okolnih sela i župnika Mihovila Praskića. Zatvorili su ih u općinsku zgradu u Podcrkavlju gdje su ih “*na nečovečan način mučili*”. Sutradan je došao i Nikola Zoković,

³³ *Jugoslovenska straža*, god. II, br. 38., Beograd, 15. IX. 1935., str. 6.

³⁴ *Jugoslovenska straža*, god. II., br. 5, Beograd, 3. II. 1935., str. 4.

³⁵ *Jugoslovenska straža*, god. II., br. 4. od 27. I, br. 9. od 3. III i br. 13. od 31. III 1935., (Beograd, 1935)

kotarski načelnik, ali su tada seljaci njih oko 500 opkolili zgradu i zahtijevali puštanje uhićenih na slobodu. Vlasti su im i pored pristiglog žandarskog pojačanja iz Broda, morale udovoljiti i uhićene pustiti na slobodu.³⁶ No događaji koji su uslijedili 17. veljače 1935. - crkvena svečanost proslave Papinog dana u Sibirju - završili su dva dana potom krvoprolićem. Opet je sudionik zbivanja bio župnik M. Praskić, koji je na vlastiti zahtjev služio misu, a potom održao govor, iako je upozoren da ga ne drži. Pri tom je, prema policijskom izvješću, navodno seljacima rekao "kako je bio kod dra Mačeka i primio ondje naputke za politički rad", našto su oni uzvratili poklicima "Živio dr Maček" i "Živjela Hrvatska".³⁷ Po završetku svečanosti župnik Praskić se iz Sibirja s pratnjom od desetak seljačkih kola uputio u Oriovac, uz pjesmu i uzvike dr. Mačeku i slobodnoj Hrvatskoj. U Oriovcu su najprije bili kod mjesnog župnika, a potom kod Antuna Zulića. Tu je župnik Praskić okupljenim seljacima navodno rekao da na predstojećim izborim glasaju za dr. Mačeka nakon čega su opet uslijedili poklici samostalnoj Hrvatskoj, dr. Mačeku i "Dolje četnici". Zatim su se u povratku u G. Andrijevcima zaustavili kod Mate Martinovića, Praskićevog znanca iz djetinjstva, i nakon kraćeg zadržavanja, uz povike "Dolje četnici", "Živio dr. Maček" i "Živio Perčec", stigli u Sibirj.³⁸ Tu je ispred općinske zgrade, prema policijskom izvješću, došlo do sukoba "između navedene povorke i Mate Matoševića, četnika i opštinskog pisara iz Sibirja, zbog toga što su prolazeći pored njega, dok je on stajao na opštinskim stepenicama vikali: 'Živjela slobodna Hrvatska', 'Dolje četnici'". Matošević je tada, prema istom izvješću, iz revolvera ispalio dva metka vjerojatno u zrak jer nitko nije od prisutnih pogođen, na što se Praskićeva pratnja povratila, i kako je on pobjegao u općinsku zgradu, oni su pokušali razvaliti vrata i ući unutra, Praskić je navodno ispalio metak iz svoga revolvera (što je vj. policijska izmišljotina), a kada su vidjeli da je Matošević pobjegao kroz vanjska vrata, razišli su se.³⁹ Kasniji iskazi sudionika razlikuju se od onih policijskih, što je i normalno jer je policija nastojala svu krivicu svaliti na pobunjenike. Po tim iskazima Marko Čolić, jedan od

³⁶ Opširnije o tijeku tih događaja vidi u navedenom radu D. Jovića: *Pobuna seljaka*, str. 178-208. Jović ne spominje priloge Josipa Krpana o tome objavljene u *Hrvatskom narodu*, glasilu Hrvatskog ustaškog pokreta, Zagreb, od 15. do 23. VII. 1941., (s podnaslovima: *Kako je došlo do krvoprolića u Sibirju; Umorstva su bila unaprijed spremljena i Narod je bio sustavno izazivan*), koji daju više svjetla o sudjelovanju četnika u tim događajima, a to potvrđuju i neki noviji dokumenti. Mile Konjević ne spominje četničku djelatnost uopće, pa ni kad piše o događajima u Sibirju, i kad spominje ovaj prilog iz *Hrvatskoga naroda* („O djelatnosti građanskih političkih stranaka“, str. 178-179).

³⁷ Za razliku od policijskih izvješća neki svjedoci navode da je župnik M. Praskić u svom govoru "dotakao uloge papinstva i napadaja, koji su se vršili na katoličku Crkvu". J. Krpan, *Iz najnovijeg razdoblja hrvatske prošlosti – Kako je došlo do krvoprolića u Sibirju, Hrvatski narod*, god. III. broj 151., Zagreb, 15. VII. 1941., str. 6.

³⁸ Za razliku od policije sudionici povorke kasnije izjavljuju da su iz Sibirja najprije bili u G. Andrijevcima kod Mate Martinovića, koji im se priključio te su skupa nastavili u Oriovac, i zatim natrag u Sibirj. V. Krpan, n. dj., str. 6.

³⁹ D. Jović, n. dj., str. 181.

seljaka u posljednjim kolima povorke, je učinio navedeni poklik, našto je četnik M. Matošević odvratio poklikom: “*Dolje*” i opsovao mu majku i opalio nekoliko hitaca iz revolvera. Čuvši te pucnje seljaci iz povorke su se povratili “*ali izazivača četnika više nisu našli*”, te su ispratili župnika Praskića mirno se razišli kućama.⁴⁰ Iz izjava ali i nekih dokumenata četnici su se uključili u akcije upravnih vlasti koje su uslijedile protiv ove skupine seljaka, te kasnije pobunjenih seljaka. Tako je primjerice, prema tim iskazima, ujutro 18. II. 1935. otišao “*vođa četnika Dane Budisavljević u Slavonski Brod do ‘sreskog načelnika’ i podnio lažnu potužbu, a dvojica četničkih funkcionera Stevo Vukadinović i Jovo Rajčić otišli su ravno u Beograd do Koste Pećanca, tražeći od njega vojničko oružje radi ‘spašavanja državnih interesa od mjesnih Hrvata’*. Posljedice tih intervencija nisu izostale. Istog dana uhapšeni su Mate Martinović, Marko i Franjo Lovinčić. Zapovjednik žandarmerijske stanice u Oriovcu Janko Mihajlović odveo ih je u seosku kuću i besramno psovao i vrijeđao, a zatim ih je odveo na preslušanje u kuću, u kojoj su se sastajali četnici, koji su tvrdili, da su isti prilikom jučerašnjeg putovanja u Oriovac vikali ‘*Dolje Jugoslavija, dolje Kralj*’. Prigodom ovog ‘preslušanja’ bili su spomenuti uhapšeni Hrvati kundačeni, a prijetilo im se, da će biti i strijeljani. Dok su Martinović i oba Lovinčića bili zlostavljani pred kućom četnika, skupili su se pred kućom mjesni Hrvati. *Nadošli četnik Popović iz Starog Slatnika dobacio je hrvatskim seljacima; ‘To vam je osveta za godinu 1914.’ Nije potrebno istaknuti, da je narod bio uzrujan zbog mučenja njegovih susjeda*”.⁴¹

Kako su o mučenjima ovih ljudi obaviješteni i seljaci okolnih mjesta počeli su se i oni prikupljati. Policijske vlasti su zbog straha od njihovog napada na žandarmerijsku postaju Oriovac istoj zapovijedile da uhićene seljake puste, s time da ih, kada im upućena pomoć stigne, ponovo uhite. Tako su uhićeni seljaci pušteni. Dok su se seljaci razilazili u Oriovac je autom stigao žandarmerijski major Cvijanović s 14 žandara i kotarskim načelnikom, a iz mase su navodno vikali “*slobodnoj Hrvatskoj, Paveliću, Perčecu i dr. Mačeku*”⁴² Sutradan 19. II. 1935. ponovno su uhićeni oni seljaci koji su pušteni te otpremljeni vlakom u Sl. Brod, ali su potom uhićeni i mnogi s područja žandarmerijske postaje u Sibirju pod optužbom da su “*podstrekavali i pozivali seljake, da idu u Oriovac, da oslobode uhapšeničke*”. Uznemireni tim uhićenjima počeli su se u Sibirju okupljati seljaci iz mjesta i okolnih sela. Tada se u Sibirj uputio major Cvijanović s automobilom i 11 žandara, suko-

⁴⁰ Kraljevska banska uprava Savske banovine u izvješću MUP-u Kraljevine Jugoslavije od 5. ožujka 1935. prosudila je Praskića i događaje od 17. veljače navodeći uz ostalo: “*Ovim i ovakvim pohodom ne samo da je sebe popularizirao nego je i javno manifestovao postojanje organizacija bivše Radićeve seljačke stranke, koje su prema njegovoj vlastitoj izjavi danoj u zapisniku kod Uprave policije, u njegovoj župi trajno postojale, ali tajno djelovale. Ovim pohodom nastupile su javno te im je dao podstrek za jači aktivitet*”. D. Jović, n. dj., str. 182.

⁴¹ J. Krpan, n. dj., str. 6.

⁴² D. Jović, n. dj., str. 182.-183.

Kraljevska banska uprava Savske banovine
Odsjek za državnu zaštitu
Pov-II-D-Z-broj-49632/35
30. septembra 1935
Zagreb.

Kon. II

Predmet: Četnička udruženja u srezu Slavonski
Brod, delovanje i rad.

Kr. BANSKOJ UPRAVI - UPRAVNO ODELJENJE II. Pov.
na ličnost gosp. načelnika,

Z A G R E B .

Sreski načelnik u Slav. Brodu izveštava: *Pov. br. 2847*

24/X

"I pre izbora, a još više posle izbora na području ovoga sreza djelovanje pojedinih četničkih pododbora zadobiva sve više karakter jedne čiste političke akcije, upravljene onamo, da se pod izlikom preduzimanja sigurnosti mjera u pojedinim selima stalno provociraju pristalice opozicije dr. Mačeka koji su u ovcme srezu u velikoj većini.

Ovdašnjim aktom Pov. br. 2518/35 od 9. septembra 1935 god. podnešen je izveštaj o sukobu, koji tu u selu i opštini Hebrina izazvali članovi četničkog udruženja Đumura Dušan i drugovi, a koji je svršio time, da su tamo ranjena petorica pristalica opozicije Klug Blaž i drugovi iz Hebrine i to pucanjem iz puške po navedenim četnicima.

U nedelju 28. jula o. g. na večer u selu Malino opštine Lužani navalió je četnik Dugandžija Miko s puškom u ruci pred kućom selskoga kneza Tomašević Antuna pa jednu grupu opozicionalaca višući i psujući, te bi sigurno došlo do krvoprolića, da je makar tko iz te grupe reagirao.

Na dan 29 maja o. g. nastala je pred kućom selskoga starešine u Malinu prepirka sa četnikom Šerbula Radom, a na to je nadokao s kolima četnik Tomašević Števan i glasio, provokaterski viknuo Šerbula Radi: "Tko ti neda mira, imaš pravo da ga ubiješ". I ovaj puta samo slučajno nije došlo do krvoprolića.

./.

Po naredjenju bana
od odeljka državne zaštite
policijski inspektor:

Z. Dizdar

Kon. II

Iz izvješća Banske uprave Savske banovine od 30. IX. 1935. o nekim aktivnostima članova četničkih udruženja na području slavonskobrodskog kotara.

bio se najprije s jednom skupinom seljaka i raspršio je, a kod sukoba s drugom skupinom žandari su ubili sedam i ranili teško trojicu seljaka od kojih je jedan potom umro, dok su četiri žandara bila ranjena.⁴³ Uhićeni, njih 16, prebačeni su u Slavonski Brod, gdje su jako mučeni. Potom su upućeni u Zagreb, gdje je uhićen i župnik Praskić, i gdje su torture nad njima nastavljene. Seljaci sve to nisu znali pa su se 19.-20. II. 1935. počeli okupljati u Podvinju. Okupilo ih se nekoliko tisuća, s ciljem da idu za Brod i traže puštanje uhićenih seljaka na slobodu. Vlasti su svu krivicu za krvoproliće bacile na seljake (bez spomena o brutalnim mučenjima uhićenih), suspendirale kotarskog načelnika, pojačale žandarmerijske postrojbe u Slavonskom Brodu, uputile tamo svoje istaknute policijske i političke ljude i poduzele sigurnosne mjere da se spriječi dolazak seljaka u grad. Nakon neuspješnih pregovora ova skupina seljaka, na koju su upućeni žandari i vojska, razišli su se. No, jedna druga skupina seljaka iz pravca Donje Vrbe krenula je 20. II. 1935. prema Brodu tražeći puštanje uhićenih seljaka. Kad su došli do groblja sjeverno od grada, dočekali su ih žandarmerija i policija koji su pucali na nenaoružane seljake i ubili petoricu, a više njih ranili, neke i teško, od kojih je jedan izdahnuo u bolnici.⁴⁴

Poslije ovoga krvoprolića, u kojem je ukupno smrtno stradalo 15 ljudi, vlasti su prebacile svu krivicu na hrvatske seljake i župnika Praskića. Poduzele su niz mjera predostrožnosti kako bi spriječile bilo kakve eventualne nove incidente. Tako su pojačale žandarmerijske postrojbe, a žandarske postrojbe razišle su se po selima u potrazi za osumnjičenicima za teške sukobe. Seljacima je oduzeto svako oružje koje su imali, bez obzira na dozvole, a uslijedila su i brojna uhićenja. Prva skupina od 67 uhićenih saslušavana je u Sl. Brodu, a 22 je zadržano u pritvoru. Ubrzo je uhićeno još 23 seljaka. Potom je njih 54 u tri skupine otpremljeno Upravi policije u Zagreb. Tu su pri saslušavanjima maltretirani i mučeni, te svi kažnjeni po 30 dana zatvora, a više od polovice i novčanim kaznama od 1.000 do 5.000 dinara. Potom je većina vraćena u Sl. Brod gdje su opet kažnjavani i postupno puštani, a manji dio ih je od 26. III. do 8. IV. 1935. upućen u Beograd, gdje su saslušavanja i maltretiranja nastavljena. Protiv 10 seljaka je postupak obustavljen, 4 su predana i osuđena po Okružnom sudu u Sl. Požegi, šestorici nije postupak obustavljen, a nisu ni suđeni. Preostala šestorica seljaka je nakon nekoliko mjeseci pred beogradskim Sudom za zaštitu države osuđena i to jedan na kaznu od 3 godine robije, dvojica na po 1 godinu i jedan na kaznu od osam mjeseci robije, dok su dvojica oslobođeni optužbe.⁴⁵

⁴³ Tada su ubijeni seljaci: 1. Petar Topalović, 2. Ivo Janković, 3. Mato Peić, 4. Ivo Katalinić, 5. Đuro Štimac, 6. Stipo Gunčević i 7. Antun Ercegović, svi iz Odvoraca (danas dio mjesta Čelikovići) i 8. Ante Perković iz Sibinja.

⁴⁴ Tada 20. II. 1935. kod groblja u Slavonskom Brodu poginuli su sljedeći seljaci: 1. Mirko Milec, 2. Ivan Martić i 3. Stipo Mirković svi iz Rušćice, zatim 4. Tomo Vargić, 5. Ivan Borevković i 6. Franjo Borevković, svi iz Gornje Vrbe.

⁴⁵ D. Jović, n. dj., str. 196-202.

Činjenica je da je pobuna hrvatskih seljaka bila u znatnoj mjeri spontana, ali kod nje postoje i elementi organiziranosti, te se u njoj očituju i ciljevi glavnih političkih snaga.⁴⁶ Vodstvo HSS-a je reagiralo tako što je 22. veljače 1935. izdalo letak "*hrvatskom narodu grada Zagreba*", koji je potpisao dr. V. Maček, u kojem se poziva građanstvo na misu zadušnicu u katedrali za žrtve pale u Sibiru i Gornjoj Vrbi. Misi su prisustvovali najuglednije ličnosti iz vodstva HSS-a i brojno građanstvo. Nakon mise demonstrirao je dio frankovačke omladine protiv režima uz poklike "*Živio dr. Maček*", "*Slava mučenicima*", "*Živila slobodna i samostalna Hrvatska*" i "*Dolje ubojice*", ali ih je policija onemogućila. O tom pokolju pristaša HSS-a dr. V. Maček je kasnije napisao da je imao za cilj "*narod uplašiti i slomiti mu opozicijski izborni elan*", ali se dogodilo protivno "*jer je taj žalosni događaj potaknuo ljude na još žešću borbu*".⁴⁷ Već od ožujka 1935., i pored strašnog pritiska režima, počinje življa aktivnost HSS-a i u Sl. Brodu te na području slavonskobrodskog kotara, posebice pred petosvibanjske izbore.

Nakon ugušenja pobune hrvatskih seljaka žandari krstare svakodnevno po slavonskobrodskim selima, paze na svako kretanje, vrše pretrese (danju i noću) i na razne, najčešće brutalne načine (od vrijeđanja pogrđnim psovkama, šamaranja, kundačenja, vezanja u lance i odvođenja na ispitivanja, pred svim članovima obitelji), maltretiraju i zlostavljaju stanovništvo. U tome "*osvetničkom*" poslu prema hrvatskom slavonskobrodskom seljaštvu zbog njegovog "*buntovničkog držanja*" i pomaganja raznih "*antidržavnih i separatističkih elemenata*" žandarima se priključuju i četnici. Žandari su četnicima u Sibiru sami dodijelili revolvere i jednome pušku, a ostalima dozvole da mogu nositi oružje, te uredovati s njima ili sami. S osloncem na organe vlasti, četnici tog proljeća i ljeta naoružani defiliraju slavonskobrodskim selima sustavno izazivajući narod, čekajući i najmanji povod za incidente, a često i bez njega obračunavajući s političkim protivnicima, preko čega su vlasti uglavnom mirno prelazile. Uz postojeće četničke pododbove tada se postupno osnivaju i novi. Tako je, prema pisanju *Jugoslovenske straže* od 12. svibnja 1935., osnovan pododbor četničkog udruženja u Brodskim Zdenicima, u koji prisutna "*omladina je sa velikim veseljem pristupila*". Za predsjednika izabran je Mitar Radoičić, sekretara Čedomir Radoičić i za predsjednika nadzornog odbora Đuro Buhala.⁴⁸ Nekoliko dana potom spominje se četnički pododbor u Brebrini,⁴⁹ a potom su četnički pododbori osnovani i u ostalim selima, na što su vjerojatno utjecali i rezultati izbora u koji-

⁴⁶ Na kraju svoga prikaza pobune i nemira slavonskobrodskih seljaka J. Krpan smatra: "*Uzrok ovih nemira, odnosno nezadovoljstva naroda bio je nečovječno postupanje, batinanje i zlostavljanje po žandarmeriji i redarstvu radi najmanjih sitnica, te što više i radi pjevanja hrvatskih pjesama*". Josip Krpan, „Narod je bio sustavno izazivan“, *Hrvatski narod*, br. 158, Zagreb, 22. VII. 1941., str. 6.

⁴⁷ Vladko Maček, *Memoari*, (Zagreb, 1992), str. 112.

⁴⁸ *Jugoslovenska straža*, god. II, br. 20., Beograd, 12. V. 1935., str. 4.

⁴⁹ *Jugoslovenska straža*, god. II, br. 22., Beograd, 26. V. 1935., str. 4.

ma je lista dr. V. Mačeka na slavonskobrodskom kotaru dobila 9.966 glasova ili dvostruko više glasova nego vladina lista, koja je dobila, uz sav teror, 4.785 glasova. Incidenti su se nastavili pa o njima počinje izvještavati i upravna vlast. Tako primjerice kotarski načelnik u izvješću Banskoj upravi Savske banovine navodi sljedeće: *“I pre izbora, a još više posle izbora na području ovoga sreza djelovanje pojedinih četničkih pododborna zadobiva sve više karakter jedne čiste političke akcije, upravljeno onamo, da se pod izlikom preduzimanja sigurnosti mjera u pojedinim selima stalno provociraju pristalice opozicije dr. Mačeka koji su u ovom srezu u velikoj većini.*

Ovdašnjim aktom Pov. br. 2518/35. od 9. septembra 1935. god. podnešen izvještaj o sukobu, koji su u selu i opštini Bebrina izazvali članovi četničkog udruženja Čumra Dušan i drugovi, a koji je svršio time, da su tamo ranjena petorica pristalica opozicije Klug Blaž i drugovi iz Bebrine i to pucanjem iz puške po navedenim četnicima.

U nedjelju 28. jula o. g. na večer u selu Malinu opštine Lužani navalio je četnik Dugandžija Miško s puškom u ruci pred kućom selskoga kneza Tomašević Antuna na jednu grupu opozicionalaca vičući i psujući, te bi sigurno došlo do krvoprolića, da je makar tko iz te grupe reagirao.

Na dan 29. maja o. g. nastala je pred kućom selskoga starešine u Malinu prepirka sa četnikom Šerbula Radom, a na to je nadošao s kolima četnik Tomašević Stevan i glasno, provokatorski viknuo Šerbula Radi: ‘Tko ti neda mira, imaš pravo da ga ubiješ’. I ovaj puta samo slučajno nije došlo do krvoprolića...’⁵⁰ Dalje se slični incidenti navode u još nekim selima, o kojima će biti riječi poslije.

U takavoj situaciji poduzete su potrebne mjere te osnovan pododbor četničkog udruženja u Slavonskom Brodu. O tome je Predstojništvo gradske policije Sl. Brod izvijestilo Bansku upravu Savske banovine sljedeće: *“U augustu mes. 1935. god. nekolicina su članova bivšeg Četničkog udruženja ‘Četa Mrkonjić’ u Slav. Brodu, koje je 1929. god. obustavilo djelovanje, zaključili dogovorno da obnove četničko udruženje u ovom mestu.*

Za osnivanje ovog udruženja 2. septembra 1935. podnio je osnivački odbor ovoj vlasti propisno taksiranu prijavu i najavio održanje konstituira juće skupštine za 4. septembra 1935. Na skupštini je bilo prisutno oko 120 lica iz Slav. Broda, a opaženo je i nekoliko seljaka iz okolice Slav. Brodske. Birana je uprava, pa je kao predsjednik izabran Perišić Milorad potpukovnik u penziji, za podpredsednika Biljčević Feodor kapetan u penziji, za sekretara Radovanović Petar trgovac i za blagajnika Vranešević Božo blagajnik crkvene općine i umirovljeni žandarmerijski narednik. Svi napred navedeni kao i ostali članovi privremene uprave u svakom pogledu su ispravni, a naročito zagrejane patriote i nacionaliste’⁵¹ U izvješću predstojništvo grad-

⁵⁰ HDA, Fond: SB, DZ, pov. br. 32422/1935. kut. 292.

⁵¹ HDA, Fond: SB, UO, pov. II. br. 2354/36., kut. 285. F. Jelić-Butić, “Iz povijesti četničkog pokreta”, str. 213.

./.

znanstvenik, narodnik, za administratorku Gađarović Milan, privatni ekonomik bez namjere, te još 13 članova upravnog i nadzornog odbora. Pri izabirani u upravu i u nadzorni odbor nastanjeni su u S. Brodu.

Poslije biranja uprave pristupilo se je agitiranju, te je odmah pristupilo i upisalo se 87 lica.

Poslije konstituiranja uprave je položila četničku zakletvu narodničkom izaslaniku glavnog odbora udruženja četnika iz Beograda Vokadinović Stipi, predsjedniku pododbora udruženja četnika u St. Slatiniku.

Na koncu ove skupštine zaključeno je, da se pošalje brađjani pozdrav Kralju, Vel. Kralju Petru II. G. Ministru Vojake i Vornarice i četničkom vojvodi g. Kosti Počanku. Ove pozdrave su pisacima stojišćijima poslali.

Ova konstitutivna skupština protekla je u potpunom miru i redu bez ikakvog incidenta, jer su se prisutni u 23 časa razilili svojom kućama. Čak ni je prednje doznati ni razbiti ni razbijeni.

B a n i

B. Brod, 13. VII. 1935.

Z. Dizdar, sekretar uprave
 S. Brod - Kraljeva ulica 13/15/35.
 Z. Dizdar, sekretar uprave

U ime uprave
 Zdravko Dizdar
 Kraljevska banka
 S. Brod

U ime uprave
 Zdravko Dizdar
 Kraljevska banka
 S. Brod

Kraljevska banska uprava savske banovine
 Oseka za državnu zaštitu
 Brod, 13. VII. 1935.
 Zagreb, 1935.

Predmet: Udruženje četnika, osnivanje pododbora u S. Brodu.

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH P. SILOVA
 Osnovlju za državnu zaštitu,

B E O G R A D .

Prostojnik gradske policije u S. Brodu aktom od 5. o. s.

izveštava:

4. IX. o. g. propisno taksirom podneskom Perišić Milorad, pučkarnik u miru, prijavio je ovom nadležstvu održanje konstitutivnog skupštine za osnivanje četničkog udruženja u S. Brodu za dan 4. IX. o. g. u 20 časova pošlo podno. Ovak nastanak kao i osnivanje četničkog udruženja, ove je nadležstvo odobrilo.

Sinoć dne 4. IX. o. g. u označeno vrijeme u mali hotel "Cvrti garban", kada je bilo prisutno oko 130 lica, medju kojima je značajno i nekoliko seljaka iz okolice S. Broda, i S. Broda, Frinčić i ostaloj svojoj udruženju Perišić Milorad, pozdravio je prisutne i u kratkim riječima objasnio svrhu ovog nastanka, podrijetlo ovoj četničkoj udruženju. U ovom kratkom govoru prikazao je svjetle priljuge, koje su do sada izvojevali četnici u borbi za otadžbinu i Kralja, predloživši im podjedno da nij. Jaško biti četnik, pa zato prije negoli se pristupi upravljanju ili udruženju u četničku udruženje, neka svaki dobro promisli, dali će biti u stanju da izrudi ovaj zadetak i da poštigne ovaj cilj, kojega si čestito postavlja. Gađarović Milan, privatni ekonomik, po lije govoru Perišića Milorada, predložio je pravila četničke udruženja, koja su rođenom g. Ministru u P. od 16. XII. 1932. god. br. 37773, odobrena.

Pa tom se je pristupilo biranju kandidacijskog odbora, koji je povukavši se, predložio 18 lica za članove upravnog i nadzornog odbora.

Atmosfera za predsjednika četničkog udruženja u S. Brodu izabran je Perišić Milorad, pučkarnik u P. za podpredsjednika Bijelčević Podor, kapetan u penziji za sekretara izabran je Radovanović Petar trg. za blagajnika Vesnević Božo, blagajnik crkvene oštine i umir.

./.

ske policije Sl. Brod od 5. rujna 1935. banskoj upravi Savske banovine o osnivanju toga četničkog pododbora navelo je još da su među prisutnim seljacima iz okolice Sl. Broda bili i oni iz okolice Bosanskog Broda; da je odobrena pravila udruženja pročitao Milan Gašparović, privatni činovnik bez namještenja, koji je kasnije izabran za administratota udruženja; da su svi izabrani članovi upravnog i nadzornog odbora nastanjeni u Sl. Brodu; da se u četničko udruženje odmah upisalo 87 lica; da su poslije konstituiranja uprave članovi položili zakletvu⁵² naročitom izaslaniku Glavnog odbora Udruženja četnika iz Beograda Š. Vukadinoviću, predsjedniku pododbora Udruženja četnika u St. Slatniku; da su sa skupštine upućeni telegrami kralju Petru II., ministru vojske generalu P. Živkoviću i starješini svih četnika vojvodi K. Pećancu, završavajući kako je skupština protekla u redu i bez ikakvih incidenata.⁵³

O osnivanju ovog pododbora Udruženje četnika u Slavanskom Brodu opširnije je izvijestila *Jugoslovenska straža*. Ona, pored navedene četvorice, navodi i ostale članove uprave i članove nadzornog odbora. To su bili: Milan Vrzic, Stjepan Paurić, Milan Egić, Milan Jovanović, Jovan Bardak, Ilija Pejnović i Danilo Vejnović, članovi uprave te članovi nadzornog odbora: Nikola Matić, predsjednik, Milan Čalić, Tošo Jović, Mladen Miladinović i Jovan Mihajlović.⁵⁴ Prema podacima banske uprave broj članova u ovom pododboru četničkog udruženja u Slavanskom Brodu ubrzo se povećao na 120 članova.⁵⁵

Tada je praktički završeno osnivanje četničkih pododbora na slavonskobrodskom području. Tako se u tisku i dokumentima spominju pododbori u Brebrini, Brodskim Zdencima, Brodskom Stupniku, Klokočeviku, Kujniku,

⁵² Zakletva se prema propisanom obrascu polagala "uz simbole: kamu, revolver, so i hleb". Tekst zakletve glasi: "Ja (ime i prezime) na ovom svetom četničkom znamenju (kama i revolver), zaklinjem se svemogućim bogom, da ću vrhovnom zapovedniku sve vojne sile, našem Kralju Jugoslavije Petru II. svagde i u svim prilikama biti veran, svom dušom odan i poslušan, da ću se za Kralja i Otadžbinu junački boriti, da četničku i vojničku zastavu nigde i nikada neću izneveriti i da ću zapovesti svih pretpostavljenih starešina slušati i verno ih izvršavati. Tako mi bog pomogao! Ako se četničke dužnosti ogrešim, neka me bog kazni, a kama i revolver tu kaznu izvrše. Amin (Amen)". *Nova štampa*, br. 3. Zagreb, 15. X. 1934., str. 3. Tekst zakletve dat je u članku: "Zakletva zagrebačkih četnika Nj. Vel. Kralju Petru II.", a takvu zakletvu su polagale tada nakon ubojstva kralja Aleksandara sve četničke organizacije, pa i ove na slavonskobrodskom području. Na početku lista je uvodni tekst pod naslovom: "Ubili su nam kralja smrt neprijateljima", što je jasna programska poruka, uz onu navodno posljednju kraljevu poruku "Čuvajte mi Jugoslaviju", konstantno ponavljanu u svim četničkim objavljivanim materijalima.

⁵³ HDA, Fond: SB, UO, pov. II, br. 2354/36, kut. 285. Kod Vukadinovića piše pogrešno ime Stipe, a negdje i Stevo.

⁵⁴ *Jugoslovenska straža*, god. II, br. 4 od 27. I., br. 9 od 3. III. i br. 13. od 31. III. 1935., Beograd, 1935.

⁵⁵ HDA, Fond: SB, UO, pov. II, br. 3009/36, kut. 287. Izvješće Banske uprave Savske banovine Ministarstvu unutrašnjih poslova 9. V. 1936. o četničkoj organizaciji na svom području. Vidi: F. Jelić-Butić, *Iz povijesti četničkog pokreta*, str. 228.

Lužanima, Novom Topolju, Oriovcu, Sibirju, Slavonskom Brodu, Slavonskom Kobašu, Starom Slatniku i Trnjanima (s time da su im članovi bili i iz drugih okolnih sela), ali o članovima uprave i udruženja, osim navedenih, nemamo pobliže podatke. Podatke o njihovoj djelatnosti nalazimo u izvješćima kotarskog načelnika dr. Dolušića upućenim u Zagreb Banskoj vlasti Savske banovine o djelovanju i radu četničkih udruženja u slavonskobrodskom kotaru, koja ona prosljeđuje u Beograd Ministarstvu unutrašnjih poslova, koje je te podatke i tražilo.⁵⁶ Ovdje ćemo citirati takav izvještaj Banske vlasti Savske banovine upućen MUP-u 18. listopada 1935. sa sljedećim podacima o četničkim organizacijama na području slavonskobrodskog kotara. Zbog sadržaja citirat ću ga u cijelosti:

“U vezi naređenja Ministarstva od 26. septembra o. g. Pov. I. broj 49830 sreski načelnik u Sl. Brodu izvještava:

“U ovome srezu postoje sledeći pododbori četničkog udruženja:

U Novom Topolju, opštine Garčin sa 28 članova. Zasebno nisu naoružani nego tek pojedinačno posjeduju oružje u smislu propisa zakona o držanju i nošenju oružja.

U Sibirju, opštine Sibirj pododbor broji 19 članova. Neki su naoružani svojim puškama, a petorici članova izdala je žandarmerijska stanica Sibirj na svoju ruku revolvere, te jednome vojnički karabin, i to od oružja, koje je žandarmerija povremeno oduzimala bespovlasnim posjednicima.

U selu Brodski Zdenci, opštine Podcrkavlje pododbor broji 23 člana. Ovi nisu dobili nikakvo oružje od vlasti odnosno žandarmerije, nego neki od njih posjeduju lovačke puške po postojećim propisima.

U selu Klokočeviku, opštine Trnjani pododbor broji 36 članova koji nisu kao takvi naoružani, nego tek pojedinačno prema postojećim propisima.

U selu Sl. Kobaš, opštine iste, pododbor broji 36 članova koji su naoružani pojedinačno, i to sa civilnim oružjem.

U selu Starom Slatniku, općine Brodski Stupnik pododbor ima 31 člana, koji su pojedinačno sa civilnim oružjem oboružani.

U selu Bebrini, općine iste, pododbor broji 25 članova, također pojedinačno i civilno naoružanih.

U selu Kujniku, opštine Oriovac, pododbor broji 34 člana, koji nisu kao takvi posredstvom vlasti naoružani, nego pojedinci imaju civilno oružje, koje drže u smislu postojećih propisa o držanju i nošenju oružja.

⁵⁶ HDA, Fond. Grupa VII, dok. inv. br. 872. MUP Kraljevine Jugoslavije, Beograd, Pov. br. 49.830 od 16. IX. 1935. hitno traži od Banske vlasti Savske banovine u Zagrebu iscrpne podatke o četničkim organizacijama (njih deset po njihovim informacijama) na području slavonskobrodskog kotara, a povodom ubojstva Pavla Sorića, iz Oriovca kojeg je 15. IX. 1935. u Oriovcu ubio neki žandar.

Osim navedenih pododбора, drugih nema u ovome srezu, ali je napomenuti, da svi članovi pojedinih pododбора ne stanuju u istom mestu gdje je sedište pododбора, nego su mnogi članovi pododбора inače nastanjeni u bližim susjednim selima.

U pogledu moralnog držanja i ponašanja izvestiti je, da su većina članova četničkog udruženja prema izvještajima područnih komandira žandarmerijskih stanica dobrog vladanja i držanja, no sigurno je, da se to ne može općenito i za sve četnike reći.

U koliko četnici svojim moralnim držanjem i ponašanjem i zadovoljavaju, to je njihovo držanje u političkom smislu danas takovo, da oni već samim svojim postojanjem i nastupanjem deluju vrlo izazovno protiv ogromne većine naroda, koja je u ovome srezu protiv ovih četnika raspoložena.

Komandir žandarmerijske čete u Sl. Brodu aktom Pov. broj. 554 od 14. VIII 1935. izvestio je o četnicima između ostaloga i ovo: 'Od dana proslave rođendana i imendana dr. Mačeka masa je u tolikoj meri razdražena i uvek spremna na borbu, te je vrlo teško pod ovim okolnostima održavati red i sprečiti sva moguća izazivanja, pretnje i pojedinačne napade. Poznato je da su četnički pododbori sledbenici nacionalizma, ali nisu svesni svoga zvanja, jer bi dobivanjem oružja zauzeli borben stav, koji bi više štetio no koristio opštim interesima u ovom kraju'.

Prikazano mišljenje komandira žand. čete u celosti je tačno i ispravno. Pošto je ipak ogromna većina četnika naoružana i pošto takoreći danomice nastupa sa oružjem u selima, u kojima je ogromna većina hrvatskoga seljaštva, a pošto su skoro svi četnici isključivo Srbi, to je stanje javne bezbednosti kao i političko raspoloženje iz dana u dan sve teže, jer skoro danomice nastaju teški krvavi sukobi sa četnicima, a u tim sukobima neretko padaju i mrtve glave.

U selu Oprisavcima opštine Svilaj na dan 14. septembra o. g. došao je bivši privremeni vršilac dužnosti općinskog blagajnika, inače sekretar pododбора četničkog udruženja u Sibirju Matošević Marko, po selu zvan 'Čomaga' te je prošao vašarištem, na kome su bile podignute mnoge šatre, jer je sutradan bio tamo crkveni god i sajam. Tu su ga iznenada napali batinama neki mladići nanjevši mu nekoliko lakših povreda. Matošević je izvadio revolver, te ispalio sedam metaka na napadače. Ovi su se odmah razbjegli tako, da nije nikoga pogodio, ali je teško ranio jednu 14 godišnju seljačku djevojčicu iz susjednog sela Oprisavaca.

U selu Garčinu opštine iste pre tri nedelje izašao je 13 godišnji dječak sin Joze Klaića kbr. 161 iz Garčina u polje, da traži odbjegli kravu. Kako je za kapom imao zataknutu trobojku (hrvatsku), to su ga ovde u polju napala šestorica ljudi Srbi iz susjednog sela Novo Topolje, te su ga ispremlatili, a u listove nogu pozabadali igle, sa kojima je pomenuta trobojka bila pripočana.

U selu Slav. Kobaš opštine iste na dan 6. septembra o. g. prilikom proslave Kraljevog rođendana napao je četnik Vukadinović Mitar predsednika opštine Sekulić Stjepana javno pred općinom preteći mu se i nazivajući ga

antidržavnim za to, što večer pred tim nije sudjelovao u bakljadi, premda je inače pomenuti predsjednik opštine u svakom pogledu ispravan nacionalista.

Osим navedenih slučajeva ima još mnogo sličnih događaja te se tako reći danomice dešavaju sukobi između pojedinih četnika i drugih građana na području ovoga sreza.

Dok ovaj izveštaj pišem opet sam primio prijavu, prema kojoj se u nedelju 22. o. m. opet desio sukob u selu Trnjani opštine iste. Tu je četnik Vitas Mladen sa revolverom u ruci napao Franju Ornuga iz Trnjana uperivši revolver na istoga, dok su četnici Mitar i Nikola Dragić napali i šakom udarili Petrovića Franju iz Trnjana.

Za sve navedene slučajeve postoje dokazi mnogim svjedocima.

U srezu slavonsko-brodskom postoje pododbori četničkog udruženja u sledećim opštinama i selima Slav. Kobaš-Lužani-Oriovac-Bebrina-Brod. Stupnik-Stari Slatnik-Sibinj-Brod. Zdenci-Trnjani i Novo Topolje.

Broj članova pojedinih pododbora kreće se svuda oko 10 ili manje.

Iz prikazatoga se vidi da su četnički pododbori brojno vrlo slabi. U selu Malinu bio je do nedavna predsjednik pododbora četničkog udruženja Tomašević Steva. Navedeni je pred tri nedelje dao ostavku na tom položaju i prestao biti četnikom. Tim povodom došao je ovamo u sresko načelsto i potanko izložio prilike u pojedinim četničkim organizacijama. Naveo je, da su članovi četničkog pododbora većinom mladi i politički i socijalno nedozreli ljudi, koji u selu nemaju nikakva ugleda a opasni su po postojeći društveni poredak, jer stalno nose oružje s kojim provociraju mirno građanstvo i neprestano se prete. Isti Tomašević molio je, da se takva četnička udruženja po vlasti rasture, jer ne nose nikakvu korist uglednijim, trezvenijim i solidnim Srbima, koji hoće da žive u slozi i ljubavi sa svojom braćom Hrvatima, nego naprotiv takvi četnici da mnogo nanose štete ostalim umjerenim i vrednim Srbima koji od vajkada žive ovde izmešani sa Hrvatima. Obzirom na sve izloženo potpisani je podneo 4. septembra 1935. pod Pov. br. 2589/35 opsežan izveštaj o političkoj situaciji u srezu Slavonsko-brodskom. U tome izveštaju između ostaloga naveo sam doslovno i sledeće:

'Naročito u ovoj prilici od nepovoljnog i štetnog uticaja (je-Z.D.) samo zvana pomoć i sigurnost, koju ovde organizju neki pododbori četničkog udruženja, tačnije rečeno neki članovi toga udruženja, koji u ovakvim prilikama istupaju samostalno, bez poziva vlasti, vršeći na svoju ruku izvesnu sigurnosnu službu. Pojava tih četnika nije u ovim prilikama oportuna i djeluje saspa protivno onome efektu, koga možda neki od ovih nacionalnih ljudi dobronamerno zamišljaju. Uverenje je potpisanog da sadašnji režim, kao režim umirenja i stišavanja političkih strasti kao režim uspostavljanja normalnog demokratskog života i demokratskog sistema državne uprave, da taj režim ne bi smeo ni jednoga časa dopustiti u ovim krajevima ovakvo nastupanje četnika, jer time u osnovi ulijeva nepoverenje u dobronamernost i iskrenost svojih političkih principa i metoda.'

Na osnovu izloženoga čast mi je izvestiti, da i ovom prilikom ostajem u cjelosti kod svoga ranijega, ovde citiranog izveštaja predlažući da Kr. vlada izvoli iz ovakvoga stanja povući nužne konsekvence u pogledu svoje odluke o daljnjoj opstojnosti ovih četničkih organizacija na području sreza Slavonsko-brodskog’.

*Prednje mi je čast dostaviti time, da je gospodin Ban nakon referisanja po ovom predmetu izvolio odrediti, da se svi četnički pododbori na teritoriju sreza slavonsko-brodskog odmah raspuste i dalje potrebno raspoloži’.*⁵⁷

Navedeni dokument izvrsno oslikava probleme koje je izazvalo četničko djelovanje na području slavonskobrodskog kotara, tako da je vlast morala intervenirati. Važno je istaknuti da svi navedeni četnički pododbori na području kotara nisu bili prijavljeni vlastima ni kod osnivanja, a ni kod rada, iako su to po odredbana zakona bili obvezni, te su protupravno djelovali. To je jedan od razloga da je već 11. X. 1935. Banska vlast Savske banovine naredila kotarskom načelstvu u Slavonskom Brodu da zabrani svaki dalji rad četničkim pododborima u tom kotaru “*jer su svojim dosadašnjim radom prešli pravilima utvrđeni djelokrug četničkih udruženja*”. I zaista kotarsko načelstvo u Slavonskom Brodu donijelo je 30. listopada 1935. odluku o zabrani rada svim četničkim odborima na području slavonskobrodskog kotara. Odluka glasi: “*Na osnovu člana 47 st. 2. i člana 67 st. 1. Zakona o unutrašnjoj upravi zabranjuje se svaki rad i svako društveno – skupno ili pojedinačno manifestovanje svim pododborima četničkog udruženja na području sreza slavonsko-brodskog.*

Svaki istup protiv ove zabrane biti će strogo kažnjavan po članu 69. Zakona u.u. do 500 Din. globe te po §-u 36 Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima do 30 dana zatvora i do 5000 din. globe”.

Kao razloge za ovu zabranu navedeno je sljedeće:

“Utvrđeno je, da su na području ovoga sreza u poslednjih nekoliko meseci počeli raditi neki pododbori četničkog udruženja, obrazovani bez znanja i odobrenja nadležne vlasti, protivno propisu §-a 2 Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima.

Tako su osnovani pododbori:

<i>U Novom Topolju, opštine Garčin sa</i>	<i>28 članova</i>
<i>u Sibirju “ Sibirj sa</i>	<i>19 “</i>
<i>u Brodskim Zdencima “ Podcrkavlje sa</i>	<i>23 člana</i>
<i>u Klokočeviku “ Trnjani sa</i>	<i>36 “</i>
<i>u Slav. Kobašu “ Sl. Kobaš sa</i>	<i>36 “</i>
<i>u Starom Slatniku “ Brod. Stupnik sa</i>	<i>31 članom</i>
<i>u Bebrini “ Bebrina sa</i>	<i>25 članova</i>
<i>u Kujniku “ Oriovac sa</i>	<i>34 “</i>

⁵⁷ HDA, Fond: Savska banovina, Upravno odjeljenje (dalje SB, UO), pov. II. br. 423/36., kut. 276. F. Jelić-Butić, “Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata”, n. dj., str. 182-185.

Bresko načelstvo u Slav. Brodu.
 Broj: 2065 P.V./1221. Slav. Brod, dne 30. oktobra 1935.
 Predmet: Četnički podbori u
 sresu slavonsko-uročskom, sauzana
 trda.-

O D L U K A

Na osnovu člana 47 st. 2. i člana 67 st. 1. Zakona o unu-
 trašnjoj upravi sabranjuju se svaki rad i svako društveno - skupno
 ili pojedinačno manifestovanje svira pododborima četničkog narušenja
 na području sresa slavonsko-brodskog.

SVAKI istup protiv ove zabrane biti će strogo kažnjavao po
 člana 69 Zakona U. D. do 500 Din. globe te po 1-u 3/6 Zakona o unu-
 šnjim, sprovodima i dogovorima do 30 dana zatvora i do 5000 din-globe.

R A Z L O Ž I J E

Utrajljivo je, da su na području orega sresa u poslednjih
 nekoliko meseci počeli raditi neki pododbori četničkog narušenja,
 čaravani bes štanje i odobravanja nadležne vlasti, protivno propisu
 §-a 2 Zakona o unušenjima, sprovodima i dogovorima.

- U ovom pogledu, opkolio garčin sa 28 članova
 u Sibinjima, opkolio Sibinj sa 19 članova
 u brodskim Zdenoima " Podokravlje sa 23 člana
 u Klodčeviku " Trnjević sa 36 " "
 u Klodčeviku " Bredak sa 31 članom
 u Starom Slatiniku " Bred-Stupnik sa 25 članova
 u Šepirini " Šepirina sa 25 članova
 u Kujniku " Orlovac sa 34 "

Otvrdjeno je, da postojanje i delovanje ovih četničkih
 pododboru nije u skladu sa slavnom tradicijom četničkim iz doba
 historijske akcije sa nacionalno i versko odobrođenju našega Juga.
 Osim toga, ovi pododbori, koji su nastali, imaju za cilj samo
 dobit pododboru orega vrata, a ne da se bave stvarno
 četništva nekada i da ne shvata ni intencije svojega današnjeg vod-
 stva.

U mnogo slučajeva četnici orega sresa istupali su samovano
 sa nametom i u skladu sa svojim interesima, bez odobrenja
 sa četnici sa oregom i sami protiv političkih interesa
 orega, koji su nastali, imaju za cilj samo dobit pododboru orega
 vrata, a ne da se bave stvarno četništva nekada i da ne shvata ni
 intencije svojega današnjeg vodstva.

Kada se uzme u obzir, da su četnici jedina ispravna
 njiva u sresu brodskom, onda je, kada se uzme u obzir, da su četnici
 na od Buba, onda je izuzetno činjenica, da četništvo sresa
 brodskog - imaju izuzetno karakter plemenito-trpki - utiče
 šesno i maopako po ideju jugoslavenskog narodnog jedinstva, po izri-
 enje i slavu, čudo orega kraja, koji se već mnogima dopadaju
 između četnika i njihovih protivnika, oveli su očište
 jugoslavenska nacionalna misao u ovome kraju mnogo oslabljena a
 drugu ruku da je dovela u pitanje red i mir u sresu brodskom.
 Osim toga, zbog sresa izloženog - a u interesu našite postojećeg
 društvenog reda, koji se odnosi na sresu brodskom, i
 u dopunivu ove odluke, savetno se doneti naredbu vlasti, kako je
 protiv ove odluke dopuštena je šalba u roku od 15 dana
 dostave na Kr. banaku upravu Sveske banovine u Zagrebu putem orega
 sreskog načelstva. - Na osnovu § 119 Z.U.P. a u duhu propisa st. 2
 §-a 11 Zakona o unušenjima, sprovodima i dogovorima - ne odlaže
 izvršenje ove odluke.

.../..

O čemu se obavestava:
 1.) Gjukid Ilija i Stanaković Stanko, iz Korog Topolja, opštine
 Garčin;
 2.) Mileusnić Budimir i Matočević Marko iz Sibinja;
 3.) Radojčić Mitar, Zbr. 48 i Radojčić Čedomir, iz Brod-Zdenaca
 opštine Podokravlje;
 4.) Radojčić Bilip, iz Klodčevica, opštine Trnjević;
 5.) Matijević Milan iz Klodčevica, opštine Orlovac i Činarić
 Josip, iz Kujnika;
 6.) Vukelićević Nikola i Voljović Stojan, iz Slav. Kobara;
 7.) Joka Zade i Bacić Dušan, iz Šepirine;
 8.) Vuzađinović Stavo i Muzić Lazar, iz Starog Slatinika,
 opštine Brodski Stupnik.

svima od 1-8 su dostavljeno, sa posivom, da odmah po prijemu
 odluke predaju štampilje, slavonske karte i armitu pododboru četničkog
 narušenja nadležnoj žandarmerijskoj stanici.

(M. P.) Sreski načelnik:
 Dr. Dolušić, v. r.

Da je ovaj prepis vjeran svome originalu, tvrdi i ovjerava:
 U Slav. Brodu, dne 30. oktobra 1935.
 Sreski načelnik:

Utvrđeno je, da postojanje i djelovanje ovih četničkih pododborna nije u skladu sa slavnom tradicijom četničkom iz doba historičke akcije sa nacionalno i versko oslobođenje našega Juga. Protivno toj svetoj tradiciji četništva, velika većina članova navedenih pododborna ovoga sreza pokazala je, da ne pozna historičku ulogu četništva nekada i da ne shvaća ni intencije svojega današnjeg vodstva.

U mnogo slučajeva četnici ovoga sreza istupali su samozvano za zaštitu javnog poretka i imovine građana. Nebrojeno puta istupali su četnici sa oružjem u ruci protiv pojedinaca i protiv većih grupa ljudi, mnoge su sukobe prouzročili, mnogu krv prolili i sve to pod parolom čuvanja Jugoslavije i jugoslavenske ideologije u narodu ovoga sreza.

Kada se uzme u obzir, da su četnici jedna iščezavajuća manjina u srezu brodskom, pa da je ta četnička manjina u 98% slučajeva sastavljena od Srba, onda je razumljiva činjenica, da četništvo sreza slav. broskog – imajući isključivo karakter plemensko-srpski – utiče štetno i naopako po ideju jugoslavenskog narodnog jedinstva, po izmirenje i slogu naroda ovoga kraja.

Nebrojeni i dnevni sukobi, koji se već mjesecima događaju između četnika i njihovih protivnika, doveli su dotle, da je danas jugoslavenska nacionalna misao u ovom kraju znatno oslabljena a u drugu ruku da je doveden u pitanje red i mir u srezu brodskom.

Zbog svega izloženoga – a u interesu zaštite postojećeg društvenog i pravnog reda – morala se doneti odredba vlasti, kako je u dispozitivu ove odluke navedeno.

Protiv ove odluke dopuštena je žalba u roku od 15 dana iza dostave na Kr. bansku upravu Savske banovine u Zagrebu putem ovoga sreskog nadleštva.

No žalba – na osnovu § 119 Z.U.P. a u duhu propisa st. 2 §-a 11 Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima – ne odlaže izvršenje ove odluke”.⁵⁸

O odluci su odmah obaviješteni četnički funkcionari i to: Ilija Đukić i Stanko Stanković iz Novog Topolja; Budimir Mileusnić i Marko Matošević iz Sibinja; Mitar i Čedomir Radojčić iz Brod. Zdenaca; Filip Despotović iz Klokočevika; Milan Matijević iz Kujnika i Josip Cinarić iz Lužana; Nikola Vukašinić i Stojan Vojvodić iz Slav. Kobaša; Rade Joka i Dušan Radić iz Bebrine i Stevo Vukadinović i Lazar Mucić iz Starog Slatnika. Također su obaviješteni i zapovjednici žandamerijskih postaja u Andrijevcima, Garčinu, Oriovcu i Sibinju radi znanja i sa zapovijedi što moraju poduzeti da se ona sprovede, a da bi to što uspješnije sprovele obaviješteni su Slavonsko-brodski žandarmerijski vod i četa u Slavonskom Brodu.⁵⁹

⁵⁸ HDA, Grupa VII, dok. inv. br. 872, kut. 15.

⁵⁹ HDA, SB, UO, Pov. II, br. 423/1936., kut. 285.

U međuvremenu se pododbor četničkog udruženja u Slavonskom Brodu, iako mu nije zabranjen rad, pasivizirao i prestao s javnim radom. O tome Predstojništvo gradske policije u Slavonskom Brodu izvješćuje Bansku upravu Savske banovine sljedeće:

“Međutim vrlo brzo kod osnivanja ovog Četničkog udruženja među građanstvom njegovo osnivanje je naišlo na negodovanje, pa je bilo u izgledu da bi moglo doći do neželjenih incidenata. Ovo je dalo povoda da se je privremeni izabrani predsjednik Perišić Milorad sa ostalom upravom zahvalio na predsjedništvu tako, da je Udruženje ostalo bez uprave. Radi odstupa ove uprave kao najagilniji pristalica i član Udruženja četnika Jovanović Milan, željezničar iz Slav. Broda, preuzeo je vodstvo u mesecu oktobru 1935. i kao takav ostao do 1. XI. 1935. Tada je premešten iz Slav. Broda u Sentu i njegovim odlaskom prestalo je svako delovanje Udruženja četnika na području Predstojništva ove policije.

Zvaničnu prijavu o razlazu i prestanku djelovanja ovog Udruženja ova vlast do danas nije primila i to radi toga, kao što je napred navedeno jer se udruženje samo po sebi razišlo i u Slav. Brodu ne postoji.

Za ovo kratko vreme dok je društvo eksistiralo nije bila uopšte razvijena nikakva delatnost od strane njegovih članova, jer zato nije bilo ni vremena, a sa druge strane mnogobrojni neželjeni događaji po selima imperativno su zahtjevali krajnju obazrivost u akciji, pa je u tom pogledu bila obraćena pažnja i od ovog Predstojništva. Po ovoj stvari Naslovu je podnešen konkretniji izvještaj dana 3. januara 1936. pod Pov. br. 1471-1936. Potpisani je u navedenom izveštaju između ostaloga naveo i sledeće:

“Posle nemilih incidenata u selima sreza Slav. Brodskog i rasturanja Četničkih organizacija u istima pododbor u Brodu prekinuo je svaku aktivnost, dok su mnogi članovi svojevoljno prestali da sarađuju. Potpisani i pored ovakvog stanja, ako Naslov nalazi da bi u interesu smirenja – a obzirom da su sve Četničke organizacije u srezu raspuštene – trebalo rasputiti i pododbor u Sl. Brodu, moli za odobrenje da može doneti odluku u tom smislu”⁶⁰.

Čini se da zabrana nije bila potrebna. Udruženje nije imalo nikakvu imovinu, a M. Jovanović je četničku arhivu predao Glavnoj upravi u Beogradu. Time je, čini se, završeno razdoblje javnog djelovanja četničkih udruženja na slavonskobrodskom području. No, iza tog javnog četničkog djelovanja, kada su se predstavnici vlasti (posebice žandari) najčešće stavljali na njihovu stranu, ostali su vrlo zaoštreni međunacionalni odnosi. Oni su s vremena na vrijeme, prvenstveno uoči i nakon izbora ili pojedinih političkih manifestacija, izbijali opet na površinu, obično kao fizički sukobi, oštećenje imovine i slično. Kotarski načelnik nastojao je, prema izvješću iz prosinca 1935., smiriti napeposti obilaskom terena i razgovorima sa zavađenim stranama - pristalicama

⁶⁰ HDA, Fond. SB, UO, pov. II, br. 2354/36., kut. 285. F. Jelić-Butić, “Iz povijesti četničkog pokreta”, str. 214.

oporbe i pristalicama vladine politike, odnosno raspuštene četničke organizacije. On u istom izvješću konstatira kako tim njegovim nastojanjima *“ne pogoduju ekstremni elementi ni oni frankovačko-komunistički, koji rade pod maskom mačekovštine ni oni četničko-fašistički, koji se ispoljavaju kao naročiti i privilegovani jugoslavenski nacionalisti i režimlje”*. Načelnik navodi tako primjer Josipa Mlinareka, zapovjednika žandarmerijske stanice u Oriovcu, koji je prema načelnikovoj tvrdnji nastojao prema objema stranama pravedno i profesionalno postupati, a smijenjen je na denuncijaciju Jovana Rašete, putara, jednog od *“raspuštenih četničkih nezadovoljnika”*. Prekršaj mu je bio što je jednog pružnog radnika pozdravio s *“Hvaljen Isus”*. Za Rašetu je to bilo toliko *“nemoralno”*, tako da je odmah otišao u Beograd kod zapovjednika žandamerije generala Naumovića tražiti Mlinarekovu smjenu. Treći dan potom Mlinarek je smijenjen. To je, prema mišljenju kotarskog načelnika, jedan od razloga što su žandari kod 95% pučanstva strahovito omrznuti.⁶¹ O daljoj umješanosti bivših četnika u neka zbivanja na slavonskobrodskom području saznajemo iz izvješća kotarskog načelnika Slavenskog Broda upućenog 12. siječnja 1936. Banskoj upravi Savske banovine o pritužbama hrvatskog stanovništva na postupak prema njima žandarmerijske stanice Oriovac. U njemu načelnik konstatira kako jedan od uzroka većih nereda *“između pravoslavnog i katoličkog življa”* na području općine Slavonski Kobaš leži u tome što je ta općina, iako ima oko 97% hrvatskog življa, stavljena pod nadležnost žandarmerijske stanice Oriovac, čiji je zapovjednik nakon smjene J. Mlinareka bio podnarednik Luka Mandić. Načelnik navodi u izvješću kako su povodom toga nastali neredi tako *“što su neki Srbi, bivši četnici u noći iz zasjede hicima iz puške teško tjelesno ranili neke seoske mladiće, Hrvate, pošto je eklatantno u prvi mah bilo, da je i ovaj sukob kao i svi slični do sada, nastao iz političkih motiva, zbog razbuktale političke mržnje”*. Dalje načelnik ističe kako tada kad je situaciju trebalo smiriti Luka Mandić, *“nije ostao hladan, miran i objektivan već (je) na svoju ruku prešao u ekstrem, vršio vezivanje ljudi i batinanje (tijekom istrage uhićenih Hrvata – Z.D.), i tako pred očima javnosti (potvrdio - Z.D.) nove krivice vlasti, koja se optužuje da protiv Srba postupa u rukavicama a protiv Hrvata da postupa sa batinom”*. Zato što su *“organi žandarmerije unazad više godina konstatno bili angažirani u pravcu partijskog i političkog djelovanja”* i u *“neposrednom kontaktu s narodom silom diktirali političke metode i silom sprovodili politiku forsiranog jugoslovenstva”* načinjene su ovdje – prema kotarskom načelniku - *“velike i fatalne štete po ideju narodnog jedinstva jugoslavenskog”*.⁶²

⁶¹ HDA, Fond: Grupa XXI, SB, UO, Pov. II DZ br. 48561/1935, dok inv. br. 4034. Izvješće Sreskog načelstva Slavonski Brod Banskoj upravi Savske banovine od 16. XII. 1935. o političkoj situaciji .

⁶² HDA, Fond: Grupa XXI, SB, UO, Pov. II DZ br. 289/1936, dok inv. br. 4766. Izvješće Sreskog načelstva Slavonski Brod Banskoj upravi Savske banovine od 12. I. 1936. o političkoj situaciji u svezi pritužaba na postupak žandarmerijske stanice Oriovac. Tu su pismene pritužbe skupine Hrvata i pojedinih uhićenika na podnarednika Luku Mandića, kao i druge žandare, od kojih su na razne načine bili maltretirani, mučeni, tučeni (s posljedicama i uz liječničke potvrde) i u lancima vođeni do uza u Sl. Brodu, dok je postupak s osumnjicima Srbima bio suprotan. Zahtjev kotarskog načelnika za Mandićevom smjenom bio je bezuspješan.

Navedeno izvješće pokazuje da su i nakon raspuštanja četničkih pododborova pojedini njihovi bivši članovi i pristaše sa slavonskobrodskog područja nastavili s krajnje neprijateljskim i izazivačkim držanjem prema hrvatskom stanovništvu. Dio se priključio strankama, udruženjima i pokretima sličnog programskog usmjerenja a djelatnost je postajala više zatvorenog tipa (prvenstveno kroz tradicionalne nacionalne i državne aktivnosti i proslave). Iako zabranjene, izgleda da su neke organizacije barem ilegalno djelovale i dalje. Zbog toga vjerojatno *Jugoslovenska straža*, među četničkim udruženjima koji su dužni podmiriti pretplatu u prosincu 1937. navodi i četnička udruženja u Bebrini, Brodskim Zdencima, Slavanskom Brodu, Starom Slatniku i Slavanskom Šamcu navodeći i dinarske iznose duga.⁶³ Teško je vjerovati da Glavni odbor dvije godine ne zna da mu pododbori ne djeluju. Moguće je i da surađuju s četničkim odborima iz susjedne Bosne, gdje takvih zabrana rada nije bilo, ili u dogovoru s Glavnim odborom u Beogradu. To će ubuduće trebati potpunije istražiti. Najvjerojatnije se rad članova bivših (ili ilegalnih) četničkih udruženja u drugoj polovici 1930-tih godina odvijao u okviru jugoslavenskih i srpskih nacionalističkih organizacija i udruženja s jasnim političkim programom da i ovo područje mora postati dio buduće "srpske jedinice", odnosno Velike Srbije. No, ovdje su naišli na izuzetno žestok otpor slavonskobrodskih Hrvata koji su činili više od 90 posto tamošnjeg stanovništva, pa i pod cijenu mnogih ljudskih žrtava. Zato se kroz cijelo to vrijeme na slavonskobrodskom području, uz pomoć velikosrpskih i jugoslavenskih vlastodržaca, odvija proces svakojakih pritisaka, uključujući i više ubojstava Hrvata, s krajnjim dugoročnim ciljem njihovog posrbljavanja ili etničkog čišćenja. Metode su bile različite, od državnog političkog terora zabrane rada hrvatskih stranaka, društava i organizacija u Slavanskom Brodu i na području slavonskobrodskog kotara, zabrane političkih, kulturnih i vjerskih hrvatskih skupova, uhićivanja, suđenja, premještanja, i otpuštanja Hrvata koji ne pristaju uz režimske stranke i skupine, već većinom uz oporbenu HSS, pa sve do fizičkog nasilja i ubojstava. Tako je jedan od čestih postupaka bilo dovođenje Srba na državno-upravne i druge dužnosti, a otpuštanje iz tih službi ili premještanje iz tih mjesta "po kazni" domaćih Hrvata. Drugi način zamjetan na slavonskobrodskom području bilo je protjerivanje katolika (primjerice Nijemci, Mađari, Česi, Slovaci) pozivanjem na zakon o strancima koji su se tu naselili u razdoblju Austro-Ugarske. Umjesto njih tu se naseljavaju Srbi iz drugih krajeva zemlje i skupine pravoslavnih Rusa (kojima nije smetalo što su stranci). Time se planski polako mijenjala nacionalna struktura stanovništva u korist Srba, a na štetu Hrvata. To se može zaključiti i iz popisa stanovništva Slavanskog Broda i slavonskobrodskog kotara. Dovoljno je usporediti popis iz 1910. i onaj iz 1931. godine. Tako je prema popisu 1910. na slavonskobrodskom kotaru od 63.083 stanovnika bilo 43.587 Hrvata, 4.687 Srba, 3.948 Mađara, 3.077 Nijemaca, 2.030 Rusina i Ukrajinaca, 720 Židova, 220 Čeha, 212 Slovaka, 138 Slovenaca, 45 Talijana i 1.394 ostalih, od čega je u Slavanskom Brodu od 11.740 stanovnika bilo 6.019 Hrvata, 2.780 Mađara, 1.618 Nijemaca, 750 Srba, 558 Židova, 139 Čeha, 89 Slovenaca, 59 Slovaka, 57 Rusina i Ukrajinaca, 24 Talijana i 205

ЗАКЉУЧАК

1) Према свему до сада изложеном Срби и Хрвати су два сродна словенска народа са различитим језиком и различитим карактерним особинама. Српски народ је и у прошлости показивао далеко више смисла и способности за јавно организацијом него хрватски народ, што је својим кратким самосталним државним животом и посведочио. Српски Велики Жупани, како је кад који био вештији и даровитији, по речима Рачког, држали су у заједници Дукљу (Зету), Рашку, Босну, Захумље и Травуње, борили се и одолевали српима непријатељима, "док стигне народни и државне слободе не дође у крвнице руке Стјепана Немаче и његова рода". Хрвати баш због својих карактерних особина, и ако далеко мањобројнији од Срба, нису тражили сарадњу са српском државом, нити је било људи за се на њих ослободити. "Чим се у Хрватској земљи није појавила страна, која би пошла била за ујом сјезом са сродном српском земљом, тому се неће нитко чудити, ако помисли на оне тако оштро изражене племенске особине". (Рачки "Рад" бр. 31. 1875, стр. 235) Хрватски народ досељени у магарско (данашње аустриско) ropство, по речима Рачког, није суздржан ни у историјским догађајима и "кроз више вијекова слабо суздржао и на пољу народне књижевности. Те се у истој осјећа празнина". Дакле, хрватски се језик без књижевности није више развијао и приближавао српском, већ остао какав је тада био. Правни припадци "чакави" и данас. Отуда та велика разлика између српског и хрватског народног језика.

2) Главна одлика јединог народа, његов језик, најбоље је мерило докле се дотични народ простире. Српски и хрватски народни језик ни где се не мешају већ су као вода и зејтин један од другог овећени. Континуитет српског језика ни где се не прекида. Хрвати су и сувише доцна принали српски језик за свој "чињеници", јер њихов народ је остао при свом језику, те не могу због књижевног језика припадати оно што је етиолошки изразито српско.

3) Српски народ никада неће допустити, да под изговором "нестовности" српског и хрватског језика, Хрвати припадју Србе католике.

4) Српски народ никада неће допустити Хрватима да српске покрајине деле на "чисте" и "мешовите".

5) Српски народ се у првом реду борио за ослобођење и уједињење Српства, а тек у другом реду за ослобођење Хрвата и Словенаца. Српски народ је стварно широк, уједињену Србију, а поред ње Хрватску и Словенацку. У Југославији постоје три главна народа: Срби, Хрвати и Словени. На заногао томе постоје само ТРИ ПОКРАЈИНЕ:

1) Словенацка, са својим ранијим границама;

2) Хрватска, у својим етнографским границама;

3) Србија, са свима својим етничко-српским деловима. Црном Гором, Далмацијом, Босном, Херцеговином, Ликом, Банијом, Славонијом, Сремом, Барањом, Бачком, Банатом и Старом Србијом са Јужним деловима. Ни где у овим деловима континуитет српског народа се не прекида. Граница између Србије и Хрватске иде линијом: Сег — Огулин — Глина — реком Чазмом на Драву.

6) О уређењу "Српске народне аутономне католичке цркве" било је већ говора у на-

шој брошури "Српско-хрватско-српски спор" у другом поглављу.

ГЕНИЈЕ СРПСКОГ НАРОДА УВЕК ЈЕ БУДАН!

На Петроград, 12 јула, 1937 г.
у Београду
Др. Ж. Милосављевић.

Četnici i velikosrbi su "znanstveno" nastojali dokazati etničke zapadne granice između Srba i Hrvata, u korist prvih, koje su potom pretvarali u teritorijalne i političke granice buduće "Velike Srbije". To potvrđuje i ova karta sa zaključkom preuzeti iz brošure dr. Ž. Milosavljevića, Neimari Jugoslavije, tiskane u Beogradu 1937. Prema autoru etnografska (i politička) granica između Hrvatske i Velike Srbije koja treba ići crtom: Senj-Ogulin-Glina-Sisak (malo istočnije) - Čazma-Bjelovar-Đurđevac te rijeka Drava, a koju će zastupati i četnici tijekom rata 1941.-1945. u svom minimalnom programu Velike Srbije.

ostalih.⁶⁴ Prema popisu 1931., kao što sam na početku naveo, može se vidjeti koliko se primjerice smanjio broj Nijemaca (gotovo trostruko) i Mađara, na kotaru i u Slavonskom Brodu, u kojem se broj Srba gotovo dva puta povećao. No, to povećanje Srba ublažio je priljev Hrvata iz okolnih mjesta koji nalaze zaposlenje u gospodarskim pogonima u gradu.

Četnici i drugi velikosrpski nacionalisti (posebno oni na vlasti, u vojsci i policiji) neposredno uoči, a posebno nakon izbora 1938., nezadovoljni njihovim rezultatima (tj. izvanrednim uspjehom HSS-a i Udružene oporbe u cjelini), poduzimaju niz aktivnosti kako bi otklonili njihov učinak. Posebno su nastojali zaustaviti daljnje jačanje hrvatskog narodnog pokreta predvođenog HSS-om te onemogućili bilo kakve moguće promjene. Tako su uoči izbora na području Savske banovine uslijedili "*pouzdaniki sastanci Jugoslavenskih nacionalista*", kao primjerice onaj od 15. V. 1938. u Zagrebu, na kojima sudjeluju i predstavnici "*četničkog udruženja, koje je sada raspušteno*", na kojima se u prihvaćenim rezolucijama zahtjeva od svih jugoslavenskih nacionalnih organizacija stvaranje jedinstvenog jugoslavenskog narodnog fronta pod zajedničkim motom: "*jedan Kralj, jedna nacija, jedna država i jedno autoritativno narodno i državno vodstvo*".⁶⁵ Nakon izbora jedna od njihovih aktivnosti je bila osnivanje srpskog društva "*Krajina*" s privremenim sjedištem u Zagrebu 10. veljače 1939.⁶⁶ Društvo je trebalo svojim radom obuhvatiti većinom Srbe u Savskoj banovini (južno od rijeke Save i Kupe), zatim u zapadnom dijelu Primorske banovine (sjeverna Dalmacija) i zapadnom dijelu Vrbanske banovine, ili ukupno u 25 kotareva.⁶⁷ Bila je to prva faza dezintegracije Banovine Hrvatske, a u drugoj budućoj fazi zamišljeno je slično sprovesti i na prostoru Slavonije. Među potpisnicima pravila "*Krajine*" nalazila su se i dvojica Srba porijekom iz Slavonije (učitelj Jovo Milojević, i brijač Žestić, oba u Zagrebu) i dvojica porijeklom iz Srijema (inž. Dragomir Subotić i Bogdan Miletić, obojica činovnici). Ova akcija s osnivanjem društva "*Krajina*" naišla je na jedin-

⁶³ *Jugoslovenska straža*, god. IV, br. 146 i br. 147., Beograd, 12. i 26. XII. 1937. Ovdje je zanimljivo da se spominje i četničko udruženje u Slavonskom Šamcu, vjerojatno se to odnosi na četničko udruženje u Bosanskom Šamcu, te je posrijedi tiskarska greška. Pada u oči djelovanje četničkih udruženja u susjednim mjestima preko rijeke Save u Bosni (primjerice Bos. Brod i Bos. Kobaš) pa je vjerojatno da su neki bivši slavonskobrodski četnici djelovali u suradnji s njima.

⁶⁴ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, knjiga 5., (Zagreb, 1998), str. 2809 i 2843.

⁶⁵ HDA, Grupa VI, dok. inv. br. 1534. Izvješće Uprave policije Zagreb upućeno 15. V. 1938. Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine o održanju u Zagrebu pouzdaničkog sastanka Jugoslavenskih nacionalista, s prihvaćenom rezolucijom u prilogu.

⁶⁶ HDA, Grupa VI, dok. inv. br. 2970. Zapisnik s osnivačke skupštine udruženja "*Krajina*", održane u Zagrebu 10. II. 1939. godine.

⁶⁷ *Krajina, Srbi u našim sjevero zapadnim pokrajinama*, (Zagreb, 1939). Uz ciljeve i program rada u brošuri je tablica i karta područja s brojem i postotkom Srba u navedenom području "*Krajine*", gdje je među "srpskim naseljima" i Zagreb, što dovoljno govori o namjerama samo za sebe.

stven otpor hrvatskih političara kao i dijela srpskih političara, posebice onih iz SDS-a.⁶⁸ Brzo se na tome području traži stvaranje nove političke jedinice, Srpske krajine, kojoj bi sjedište bilo u Bihaću. Time se htjelo onemogućiti moguće promjene i tadašnje zahtjeve HSS-a za rješavanjem hrvatskog pitanja u okviru Kraljevine Jugoslavije, koje je velikosrpski monarhistički režim, zbog zaoštavanja međunarodnih prilika u Europi i opasnosti raspada zemlje, ipak morao uzeti u obzir i dijelom uvažiti. Tako je sporazumom Dragiše Cvetkovića i Vladka Mačeka 26. VIII. 1939. nastala zasebna upravna cjelina Banovina Hrvatska u sastavu Kraljevine Jugoslavije, s vlastitom banskom upravom, te zakonodavnom, upravnom i sudskom autonomijom, koja se bez pristanka Hrvatske nije mogla oduzeti i smanjiti.⁶⁹ Slavonski Brod i njegov kotar, kao i cijela bivša Savska banovina ušli su u sastav Banovine Hrvatske.⁷⁰ Uspostava Banovine Hrvatske naišla je na žestok otpor ne samo četničkih udruženja već i gotovo svih drugih srpskih krugova, a poglavito nacionalističkih. Ta se pojava nazirala u pokretanju "srpskog pitanja" u Jugoslaviji i u Banovini Hrvatskoj i stvaranju poznatog velikosrpskog pokreta "Srbi na okup", zatim u osnivanju raznih odbora s ciljem "obrane i zaštite" srpskog stanovništva.⁷¹ Četnici i osta-

⁶⁸ Posebno je odjeknuo članak Save N. Kosanovića: „Osnivanje društva 'Krajina'” koji je objavila zagrebačka *Nova riječ* od 2. ožujka 1939. godine, str. 12., a prenijeli drugi listovi, nakon čega su uslijedili brojni napisi u svezi s "Krajinom".

⁶⁹ Opširnije o tome vidi: Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković-Maček*, (Beograd, 1965)

⁷⁰ Banovina Hrvatska imala je površinu 65.456 km² s 4.025.601 stanovnikom (prema popisu iz g. 1931.) od kojih je bilo 70,1% Hrvata, 19,1% Srba, 3,6% Bošnjaka muslimana i 7,2% ostalih. U sastav Banovine Hrvatske ušlo je 13 kotareva s područja BiH i kotar Šid s područja Vojvodine u kojima je hrvatsko pučanstvo bilo većinsko. Tom razdiobom uz navedeni "dobitak" u BiH Hrvatska je izgubila svoja povijesna područja: istočni Srijem sa Zemunom te Boku kotorsku s Budvom i Spičom. Vladko Maček i političko rukovodstvo HSS-a smatrali su BiH u cjelini dijelom hrvatskog povijesnog prostora, zbog čega su ovaj sporazum smatrali samo jednom od etapa na putu za konačno rješenje hrvatskog pitanja. Nadali su se da će u slučaju referendum većina ostalih kotareva u BiH, posebno oni u kojima je bošnjačko-muslimansko i hrvatsko stanovništvo činilo većinu, izjasniti se za ulazak u sastav Banovine Hrvatske. Također su računali i na referendum u nekim područjima u Vojvodini, gdje su Hrvati živjeli u većem broju (kao primjerice u Bačkoj). S hrvatske strane protiv Sporazuma su se izjasnili pristaše ustaškog pokreta jer su smatrali da njime nije u potpunosti riješeno hrvatsko nacionalno pitanje. Oni su isticali da je Sporazum dao Hrvatskoj "sićušnu administrativnu autonomiju bez ikakvog jamstva", da su Maček i HSS, doprinoseći na takav način unutarnjem sređivanju i jačanju Kraljevine Jugoslavije, izdali ideju o stvaranju Hrvatske kao samostalne i neovisne države, za što se oni zauzimaju i zbog čega su protiv toga Sporazuma. Protiv Sporazuma bio je i veći dio muslimanskog političkog vodstva, predlažući da Bosna i Hercegovina postane zasebna političko-teritorijalna jedinica u svojim povijesnim granicama. Ilegalna KPJ pozdravila je stvaranje Banovine Hrvatske kao početak stvaranja federativne države, ali ne i ulazak dijelova povijesne Bosne i Hercegovine u njezin sastav, smatrajući da ona treba biti zasebna jedinica. Tu buduću federativnu Jugoslaviju komunisti su zamišljali kao onu u SSSR-u. Pa, tako, iako nisu bili protiv Banovine Hrvatske, komunisti su bili protiv režima Cvetković-Maček iz političkih i klasnih razloga.

⁷¹ Vidi: Ivan Jelić, „O nekim odjecima sporazuma Cvetković-Maček među Srbima u Banovini Hrvatskoj“, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, br. 3., (Slavonski Brod, 1965), str. 147-166. O tom pokretu postoji više pojedinačnih i zbirnih izvješća lokalnih vlasti te vlasti Banovine Hrvatske. Na čelu su mu se nalazili i mnogi članovi iz rukovodstva društva

li srpski nacionalistički krugovi su odlučno zahtijevali ukidanje Banovine Hrvatske, a ako to ne bi uspjelo isticali su da će zahtijevati stvaranje posebne državne zajednice pod nazivom “*Srpske zemlje*”, u koju bi trebala ući cijela “srpska” Bosna i Hercegovina, i najveći dio današnje Hrvatske, uključujući Slavonski Brod i slavonskobrodski kotar u cjelini. Četnici bi tim “srpskim zemljama” dali jedinstven naziv “*Velika Srbija*”. Taj pokret nije mimoišao Slavoniju, posebice njezin istočni dio, ali se na slavonskobrodskom području nije organizirano javno iskazivao, prvenstveno zbog političkog stanja (snage HSS-a) i nacionalnog sastava na tome području. Inače glavni aktivisti te aktivnosti postaju članovi vladajuće JRZ-e (iako je predstavnik te stranke potpisao sporazume s dr Mačekom, predstavnikom HSS-a), a podržavaju ih četnici i svi drugi velikosrbi.⁷² Akcija je opet nešto oživjela uoči i tijekom općinskih izbora u svibnju 1940.⁷³

Zaključak

Na kraju možemo zaključiti kako su se grad Slavonski Brod i slavonskobrodski kotar nalazili u području interesa četničkog udruženja od osnivanja, posebice jer su ih, kao i cijelu Slavoniju, smatrali sastavnim dijelom svoje zamišljene Velike Srbije. U tome su od početka nalazili podršku vladajućih velikosrpskih krugova, prvenstveno onih iz redova Radikalne i Demokratske stranke, koje su i bile osnivači prvih četničkih udruženja. Na

---

“Krajina”, kao primjerice dr. Vladimir Varićak, odvjetnik iz Zagreba, koji je izdavač lista “*Srpska Rijeka*”, u kojem promiče stajališta pokreta, te su banske vlasti ubrzo zabranile njegovo dalje izlaženje. (HDA, Grupa VI, dok. inv. br. 6129. Izvješće Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu Banskog vlasti Banovine Hrvatske od 15. III. 1940. o pokretu “Srbi na okup”). U jednom od letaka “Odbora Srba krajišnika” iz kraja 1939. koji ima naslov “*Srbi na okup!*”, uz poziv svim Srbima s područja “Krajine” da se okupe u jedinstven front ističe se i jasan zahtjev: “*Mi hoćemo pod svaku cijenu jedinstvo sa Srbijom i Beogradom*”. (HDA, Zbirka XVIII – letci – 31/1407.). Program pokreta promicao je i beogradski “*Srpski glas*”, čije je geslo bilo “*Jako Srpstvo – Jaka Jugoslavija*”, a kojega je glavni urednik bio Dragiša Vasić, jedan od glavnih ideologa četničkog pokreta tijekom Drugoga svjetskoga rata. To je najotvorenije iznijeto u članku pod naslovom “*Gde god je Srba – tu je Srbija*” objavljenom u *Srpskom glasu* od 14. XII. 1939.

⁷² HDA, Fond: Grupa XXI, dok. inv. br. 6.129. Izvješće: Predmet: *Ocjepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom „Srbi na okup”* od 13. IV. 1940. i zaprimni žig Banske vlasti Banovine Hrvatske – Odjeljak za drž. zaštitu, Zagreb, br. 21.422 od 26. IV 1940. Tu su istaknute aktivnosti pokreta “Srbi na okup” na području sjeveroistočnog dijela Banovine Hrvatske i to gradova i kotareva Osijek, Vukovar, Ilok, Šid i Daruvar. No, na slavonskobrodskom području javna aktivnost toga pokreta nije evidentirana.

⁷³ HDA, Zbirka XVIII – letci – 33/1515. Tada se u ime “*jugoslavenskih nacionalista iz svih krajeva Banovine Hrvatske*” posebnim letkom “*Srbima Banovine Hrvatske*” obratio 5. svibnja 1940. i senator iz Gospića dr. Petar Zec, jedan od istaknutih aktivista pokreta “Srbi na okup”. On u zaključku uz prosvjed zbog raspisivanje izbora u letku uz ostalo navodi: “*Srbi u Banovini Hrvatskoj izlaze na izbore ujedinjeni sa parolom: za pravu narodnu samoupravu, i za jaku Jugoslavensku narodnu državu, a protiv mačekovske diktature i protiv rasparčavanja Jugoslavije*”.

slavonskobrodskom području četnici su, s obzirom na njegov nacionalni sastav (s više od 90 % hrvatskog stanovništva) i smještaj (prometno križište, ali i između Srba iz Bosne i onih na Krndiji i Papuku, te Požeškoj gori i Psunju i između onih na istoku i onih na zapadu Slavonije), imali i poseban cilj - pomoći velikosrpskim vlastima u suzbijanju hrvatskog nacionalnog pokreta okupljenog prvenstveno oko HSS-a i djelovati na srbizaciji toga prostora. Zato beogradsko četničko rukovodstvo u Slavonskom Brodu među prvim mjestima u Slavoniji osniva pododbor *Udruženja srpskih četnika Petar Mrkonjić za Kralja i Otadžbinu* (tzv. Račićevih četnika), ubrzo nakon njegova osnivanja 1925. godine. Kako je pododbor najizravnije zastupao velikosrpska stajališta, to je njegova pojava i aktivno djelovanje izazvala odlučan otpor stanovnika Slavonskog Broda. Uz Hrvate, na tome putu ispriječio im se i dio Srba okupljenih oko Pribičevićeve SDS (iako ovdje ne tako brojnih, ali politički bitnih) nakon 1927. kada ove stranke stvaraju Seljačko-demokratsku koaliciju, pa su se i Srbi našli na udaru četnika. U vrijeme šestosiječanjske diktature u prosincu 1929. prestaje rad cijelog četničkog udruženja pa je zabranjen i rad četničkog pododbora u Slavonskom Brodu. Većina članova prešla je jedinstvenoj četničkoj organizaciji – *Udruženju četnika za slobodu i čast otadžbine*, s vojvodom Kostom Pećancem na čelu. Kako su četnici u potpunosti podržali diktaturu kralja Aleksandra (najčešće pod geslom: “*Za Kralja i Otadžbinu*”, te “*jedan kralj, jedan narod i jedna država*”) slobodno su nastavili s radom. Sredinom 1930-tih godina došlo je do postupnog rasta broja njihovih članova i mreže njihovih organizacija na području cijele Kraljevine Jugoslavije (na 450 četničkih podobora s 213.000 članova), pa tako i na području slavonskobrodskog kotara. Poseban poticaj bilo im je ubojstvo kralja Aleksandra u Marseilleu (listopada 1934.). Tijekom 1934. i do jeseni 1935. osniva se deset pododbora četničkih udruženja na području slavonskobrodskog kotara i jedan u gradu Slavonskom Brodu. Ubrzo dolazi do najozbiljnijih sukoba vlasti i pojedinih četničkih članova s hrvatskim seljacima koji završavaju krvoprolićem u Sibinju (19. II. 1935.) i kod groblja u Slavonskom Brodu (20. II. 1935.) s ukupno 15 ubijenih seljaka, nekoliko ranjenih i više desetaka uhićenih (s višemjesečnim boravcima u zatvoru), mučenih i dijelom osuđenih na od osam mjeseci do tri godine robi je. Brutalni teror vlasti i četnika na slavonskobrodskom kotaru nastavio se i idućih mjeseci s novim hrvatskim žrtvama, ali je proizveo suprotan učinak – homogenizaciju hrvatskog stanovništva oko HSS-a (što se iskazao velikom pobjedom na izborima u svibnju 1935.), ali i na pojavu skupine članova ustaškog pokreta. Istodobno sve više jača i radnički pokret i djelatnost ilegalne KPJ. Zato u tim izmijenjenim političkim okolnostima nakon 1935. godine ne samo na ovom području već u zemlji, a i u inozemstvu, vlasti moraju popuštati. To je rezultiralo službenom zabranom javnog rada četničkih udruženja na području slavonskobrodskog kotara 30. listopada 1935., a potom i na području Savske banovine. Četnički pododbor u gradu iako službeno nije zabranjen, u novim je političkim okolnostima, sam prestao s radom. Iako su pojedini članovi ranijih četničkih udruženja i dalje djelovali u drugim organizacijama sličnog programskog usmjerenja, ipak četnička

udruženja na slavonskobrodskom području do početka rata 1941. godine nisu obnovljena, iako su djelovala na susjednom bosanskom i okolnim slavonskim područjima. Iako su četnici na slavonskobrodskom području javno djelovali razmjerno kratko vrijeme posljedice koje su za to vrijeme prouzročili ostale su trajno prisutne među tamošnjim hrvatskim stanovništvom. Istodobno je četničko djelovanje imalo utjecaja na opredjeljenje dijela srpskog stanovništva (uključujući i ono na slavonskobrodskom području) za njihov program i njegovo provođenje u praksi tijekom Drugoga svjetskoga rata (1941.-1945.), koje je donijelo brojne ljudske žrtve među nesrbima i ideološkim protivnicima. U poraću u novim okolnostima, okvirima i oblicima, preživjeli su sve do naših dana i opet našli sljedbenike u Domovinskom ratu.

Summary

THE FOUNDATION AND ACTIVITIES OF CHETNIK ASSOCIATIONS IN THE SLAVONSKI BROD DISTRICT IN THE PERIOD OF THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

In the period of the Kingdom of Yugoslavia, in the area of Slavonski Brod, the Chetniks had a particular aim because of its ethnic composition (90% of the population being ethnically Croat) and geographical position (as a crossroads, and as standing between the Serbs in Bosnia and those on Krndija and Papuk mountains, and on the Pozeska Hills and Psunj, and between those in the east and those in the west of Slavonia). This was to help the Greater Serbian-inclined authorities to suppress the Croatian national movement gathered primarily around the HSS and to work on the Serbianisation of the area; like the rest of Slavonia, they considered it an integral part of the Greater Serbia that they had imagined. From the very beginning they had the support of the ruling Greater Serbian circles (the Radical and Democratic parties), which were also the founders of the first Chetnik associations. In Slavonski Brod, the first to be founded was a sub-committee of the Petar Mrkonjić *Association of Chetniks for King and Fatherland*, dissolved at the end of 1929. During the January 6 dictatorship, Chetnik associations went on working within the framework of the *Association of Chetniks for the Freedom and Honour of the Fatherland*, headed by *voyvoda* Kosta Pećanac – this one failing to include the “tribal” (Serbian) name in its title. The numbers of organisations and members was constantly on the rise, particularly after the assassination of King Aleksandar in 1934. During 1934 and up to

autumn 1935, subcommittees of Chetnik organisations were founded in Bebrina, Brodski Zdenci, Klokočevik, Kujnik, Novo Topolje, Sibirj, Slavonski Kobaš, Stari Slatnik and Slavonski Brod. There were soon serious clashes between the government and certain Chetnik members with the Croatian peasants; these ended with the bloodshed in Sibirj (19 February 1935) and by the cemetery in Slavonski Brod (20 February 1935), with a total of 15 peasants killed. The governmental reign of terror and support for Chetniks continued in the next few months, but it had an opposite reaction, leading to the Croatian population rallying around the HSS, which had great success in the election in May 1935. In these changed political circumstances after 1935, constant incidents became undesirable, which led to an official ban on the public work of Chetnik associations in the Slavonski Brod district (30 October 1935). The Chetnik subcommittee in the city was not officially prohibited, but in these new political circumstances it stopped working of its own accord. Some of the members of the earlier Chetnik associations went on working in other organisations with similar plans. Although these associations were not renewed until the beginning of the war in 1941, the consequences of their work remained, ever-present among the Croatian population of the area.